

Demokrati og medborgerskap, begrepenes utvikling i læreplanen

En innholdsanalyse av utviklingen av demokrati og medborgerskap i læreplanverkene M74 til LK20

STIAN ODLAND

VEILEDER

Katja Haaversen-Westhassel Skjølberg

Universitetet i Agder, 2023

Masterfordypning i samfunnskunnskap, Lektorutdanning 8-13

Fakultet for Samfunnsvitenskap

Institutt for Statsvitenskap og Ledelse

Antall ord: 19 353

Forord

Denne masteroppgaven marker slutten for min utdanning ved UiA. Det har vært en lang og krevende prosess, men samtidig har det vært svært spennende og lærerikt. Bakgrunnen for denne oppgaven er interessen for demokrati og spesielt undervisning i demokrati. Derfor ser jeg for meg at jeg kommer til å få god bruk for kunnskapen jeg har tilegnet meg gjennom arbeidet med denne oppgaven i klasserommet. Jeg gleder meg til veien videre ved å begynne å undervise i klasserommet.

Først vil jeg takke min veileder Katja Haaversen-Westhassel Skjølberg for god veiledning gjennom masteroppgaven. Jeg setter pris på din oppmuntring og veiledning gjennom studiet. Jeg vil gi ekstra stor takk for at du ville hjelpe meg når jeg måtte endre oppgave og for den støtten og forståelsen du ga når jeg trengte det. Jeg vil også gi en stor takk til min samboer som har støttet og hjulpet meg med å komme meg gjennom denne perioden med oppgaveskriving, samt korrekturlesning. Jeg vil også takke gutta på håndballaget for å skape en sosialarena hvor jeg kunne få en mentalpause fra skrivingen. Helt til slutt vil jeg takke min gode venn Håkon for å ha brukt tid på å korrekturlese og gi konstruktive tilbakemeldinger på oppgaven.

Årene på UiA har vært lærerike og jeg ser tilbake på en god studietid med fine medstudenter. Jeg setter stor pris på alle lunsjene i kantina og for vennskapene som har blitt skapt gjennom årene på UiA.

Stian Odland

Kristiansand, juni 2023

Sammendrag

Demokrati- og medborgerskapsbegrepet er i vinden gjennom innlemmelsen av det tverrfaglige temaet *demokrati og medborgerskap* i LK20. Formålet med denne oppgaven er å belyse hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap som kommer til syne i læreplaner i samfunnsfag fra grunnskole til videregående, og hvordan dette har utviklet seg fra M74 til dagens læreplan LK20. Denne oppgaven tar utgangspunkt følgende problemstilling: «Hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap kommer til uttrykk i de ulike læreplanene i samfunnsfag fra M74 til LK20?»

Oppgaven er en innholdsanalyse av læreplanene i samfunnsfag hvor jeg tar for meg hver enkelt læreplan og analyserer hvilke demokrati- og medborgerskapsoppfatninger som kommer til uttrykk.

Analysen bygger på de fire teoretiske begrepene deltaker-, deliberat-, liberal- og radikal demokratioppfatning utviklet av Solhaug (2021). Tidligere forskning på læreplaner har ikke brukt radikal demokratioppfatning siden begrepet nylig ble utviklet av Solhaug.

Analysen er gjennomført med å systematisk gjennomgå Generell del/Overordnet del og kompetansemålene i samfunnsfag fra M74 til LK20. I analysen leter jeg etter ord og begreper som passer inn i de ulike oppfatningene og kategoriserer læreplanene ut ifra antall funn av hver oppfatning.

Funnene i oppgaven viser en utvikling fra synet på demokrati og medborgerskap som felleskap og plikt i M74, til demokrati og medborgerskap som rettigheter og individorientert i LK06 og LK20. Felleskap og plikt faller inn under en deltaker- og deliberat demokratioppfatning, mens rettigheter og individorientering faller inn under en liberal demokratioppfatning.

Oppgaven viser at radikal demokratioppfatning er til stede i alle læreplanene, men oppfatningen får et økt fokus i LK20, spesielt i delen *Om faget*. Kritisk tekning og respekten for andres meninger trekkes fram som begreper som preger *Om faget*. Endringen i Forskrift til Opplæringslova kapittel 3 gjør at kompetansemålene skal ses i lys av resten av læreplanen. Basert på funnene i LK20 kategoriseres *Om faget* med en radikal oppfatning og kompetansemålene med en liberal oppfatning og dermed har LK20 en liberal og radikal demokratiprofil.

Nøkkelord: Demokrati og medborgerskap, læreplan, radikal demokratioppfatning

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Sammendrag	2
Tabelloversikt	5
Figuroversikt	6
1.0 Introduksjon	7
1.1 Problemstilling	8
1.2 Oppgavens oppbygning	9
2.0 Læreplanverket og ulike forståelser av læreplaner	11
2.1 Læreplanverket og læreplaner i fag	11
2.2 Goodlads læreplannivåer	11
3.0 Forskningskontekst	15
3.1 Individualisering i skolen	15
3.2 Utviklingen av demokratioppfatning i læreplanene og skolen	16
4.0 Demokratiteori	18
4.1 Demokrati	18
4.2 Demokrati og medborgerskap	19
4.3 Demokratioppfatninger	20
4.4 Medborgerskap	24
5.0 Metode	27
5.1. Vitenskapsteoretisk utgangspunkt og refleksjon over tilnærming	27
5.2. Kvalitativ innholdsanalyse	28
5.3. Utvalg av datamateriale: Generell del/Overordnet del og læreplaner i samfunnsfag....	29
5.4. Gjennomføring av analyse	30
5.5. Pålitelighet og gyldighet	31
5.5.1 Pålitelighet	32
5.5.2 Gyldighet	32
6.0 Empiri og analyse	34
6.1 Læreplaner i grunnskolen	35

6.1.1 Mønsterplanen av 1974 (M74).....	35
6.1.2 Mønsterplanen av 1987 (M87).....	38
6.1.3 Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97).....	40
6.1.4 Kunnskapsløftet 2006 (LK06)	43
6.1.5 Kunnskapsløftet 2020 (LK20)	47
6.2 Læreplaner for videregående opplæring.....	51
6.2.1 Reform 94 (R94).....	51
6.2.2 Kunnskapsløftet 2006 (vgs)	54
6.2.3 Kunnskapsløftet 2020 (vgs)	56
6.3 Oppsummering av analyse.....	59
7.0 Diskusjon.....	64
7.1 Utvikling av demokrati- og medborgerskapsoppfatningen	64
7.2 Fremveksten av radikal demokratioppfatning	66
8.0 Avslutning	68
8.1 Oppsummering av oppgaven.....	68
8.2 Veien videre.....	69
Litteraturliste	70

Tabelloversikt

Tabell 1 Oversikt over aktuelle læreplaner og læreplanverk	29
Tabell 2 Koding av demokrati- og medborgerskapsoppfatningene	31
Tabell 3 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag og orienteringsfag i M74	36
Tabell 4 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag og orienteringsfag i M87	39
Tabell 5 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i L97	42
Tabell 6 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK06	45
Tabell 7 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK20	49
Tabell 8 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnslære i R94	52
Tabell 9 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK06 (vgs)	54
Tabell 10 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnskunnskap i LK20 (vgs)	58
Tabell 11 Oppsummering av analyse	60

Figuroversikt

Figur 1 Hovedmål og undermål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i M74	36
Figur 2 Mål, hovedemner og underemner kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i M87	39
Figur 3 Fellesmål, mål og hovedmomenter kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i L97	42
Figur 4 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK06	45
Figur 5 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK20	49
Figur 6 Fellesmål og mål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i R94.....	53
Figur 7 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK06	55
Figur 8 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK20	58

1.0 Introduksjon

Ikke siden det nazistiske tyranniet brøt sammen for snart 80 år siden, har det representative folkestyret [demokrati] vært under hardere press verden over. Derfor er det ekstra grunn til å minnes hvor livsviktig det er verdt å forsvare. (Hagtvet, 2022)

Sitatet er hentet fra kronikken *Hvorfor demokrati?* skrevet av professor i statsvitenskap Bernt Hagtvet i Aftenposten. I kronikken tar han opp hvorfor det i 2022 er viktig å minne folket på at demokrati er noe vi må kjempe for å bevare. Internasjonalt er demokratiet i stor grad truet av tilbakegang. Snevrere ytringsrom, fremveksten av autokratier og nasjonalisme og den demokratiske utviklingen i USA er bare noen av de truslene demokratiet står ovenfor internasjonalt i den moderne tid (Ellingsen, 2020). Det er tydelig at grundig demokratiopplæring i norsk skole er viktigere enn noen gang for å bevare de norske demokratiske verdiene. Det har blitt et økt fokus på demokratiopplæringen gjennom Kunnskapsløftet 2020 (LK20). Opplæringen har som mål at «Opplæringen skal fremme oppslutning om demokratiske verdier og demokratiet som styreform» (Utdanningsdirektoratet, 2017). Samtidig har skolen som mål at elevene «[...] skal få erfaring med og praktisere ulike former for demokratisk deltakelse og medvirkning» (Utdanningsdirektoratet, 2017). Det økte fokuset på demokrati og medborgerskap kommer til syne i det tverrfaglige temaet *demokrati og medborgerskap* som skal inn i alle fag.

Dagens samfunn stiller større krav til elevens aktive medborgerskap og ferdigheter som kritisk tenkning og vurdering, spesielt ved fremveksten av «fake news». Ifølge SSB (2022) får 1 av 3 unge i aldersgruppen 16 til 24 ikke med seg nyheter gjennom tradisjonelle medier som TV, radio, papir- eller nettavis. Samtidig får 17% i samme aldersgruppe kun med seg nyheter gjennom sosiale medier (Statistisk sentralbyrå, 2022). Denne utviklingen gjør det viktigere enn noen gang med elever som er opplyste og kritiske, og dette stiller større krav til demokratiopplæringen i den norske skole.

Den demokratiske utviklingen internasjonalt og det økte fokuset på demokrati og medborgerskap i læreplanen gjør at tematikken er veldig aktuell å undersøke i en masteroppgave.

1.1 Problemstilling

Briseid (2012) har tidligere forsket på læreplaner i samfunnsfag ved å ta for seg utviklingen i demokratiperspektivet (demokratioppfatning) fra Mønsterplan av 1974 til Kunnskapsløftet 2006. Funn i Briseids studie tyder på at det er en utvikling fra en kommunitaristisk tilnærming mot et liberalt demokratiperspektiv i norsk skole med fokus på individualisering og innlæring av ferdigheter (Briseid, 2012, s. 63-65). Det samme diskuterer også Skarpenes (2005; 2021) i sine artikler om utviklingen av individualisering i den norske skole. Skarpenes (2005) ser på utviklingen i den videregående opplæringen fra 1960-tallet til Reform 94. Skarpenes artikkel fra 2021 er en videreføring av artikkelen fra 2005 hvor han tar for seg læreplanverkene fram til LK20.

Basert på tidligere forskning kan det tyde på at læreplanene går mot en mer liberal demokratioppfatning. Briseids studie fra 2012 mangler LK20 da dette læreplanverket ikke var vedtatt på tidspunktet studien ble gjennomført. Tidligere kategoriserte Solhaug og Børhaug (2012) demokratioppfatningene som liberalt, deliberalt og deltakerdemokrati. Det som gjør demokratioppfatningene aktuelle igjen er Solhaugs (2021) innlemmelse av den radikale demokratioppfatningen som kategori innenfor demokratioppfatningene (s. 40). Med innlemmelsen av radikal demokratioppfatning kan læreplanene ses i et nytt lys som dermed kan gi et nytt innblikk i hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap som kommer til uttrykk i læreplanene. Hvilken oppfatning av demokrati og medborgerskap vi har sier noe om hvordan man forstår demokratiet og hva man vektlegger som viktig. Ved å få oversikt for hvilke oppfatninger som kommer til uttrykk i læreplanene kan man få en forståelse for hvilken utvikling det har vært i demokratiopplæringen i norsk skole og hva som vektlegges som viktigst i dagens læreplan. En mangel i dagens forskning er dermed en analyse av læreplaner fra M74 til og med LK20 hvor også radikal demokratioppfatning er en kategori i analysen. I denne oppgaven tar jeg utgangspunkt i alle fire demokratioppfatningene, og har utledet følgende problemstilling:

- *«Hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap kommer til uttrykk i de ulike læreplanene i samfunnsfag fra M74 til LK20?»*

Problemstillingen belyses gjennom en kvalitativ innholdsanalyse av læreplanens Generell del/Overordnet del, samt alle læreplanene i samfunnsfag for grunnskole og videregående fra M74 til LK20. Dette gjøres for å undersøke og gå i dybden på hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap som kommer til uttrykk i disse.

1.2 Oppgavens oppbygning

I denne oppgaven skal jeg altså undersøke hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap som kommer til uttrykk i læreplanen.

I kapittel 2 vil jeg redegjøre for sentrale teorier og begreper knyttet til læreplaner som er aktuelle i lys av problemstillingen i oppgaven. I kapittelet skal jeg redegjøre for læreplanteori og spesifikt Goodlads læreplannivåer.

I kapittel 3 vil jeg presentere forskningskonteksten som min oppgave er del av. Her vil jeg presentere tidligere studier som er relevante for å forstå konteksten til min oppgave.

Hovedvekten i dette kapittelet vil handle om individualisering i skolen og utviklingen av demokratioppfatningen i læreplanen.

I kapittel 4 vil jeg redegjøre for sentrale teorier og begreper knyttet til demokrati og medborgerskap. I kapittelet skal jeg ta for meg liberalisme og kommunitarisme, deretter redegjøre for kategoriene av oppfatninger av demokrati og medborgerskap. Kategoriene jeg skal redegjøre for er liberal-, deliberal-, radikal- og deltakerdemokratioppfatning. Med utgangspunkt i denne teorien vil jeg utvikle analysekategoriene mine.

Kapittel 5 er metodekapittelet. Her skal jeg redegjøre for mine metodiske valg, presentere utvalget i oppgaven og presentere kodekriteriene for de ulike oppfatningene av demokrati og medborgerskap.

I kapittel 6 skal jeg presentere empirien og analysen min. Jeg har valgt å presentere hver læreplan for seg selv. Først presenterer jeg funn i Generell del/Overordnet del for den aktuelle læreplanen, før jeg presenterer funn i kompetansemålene/målene. Dette gjentas for hver enkelt læreplan. Til slutt oppsummerer jeg funnene i en kort oppsummering av hver enkelt læreplan.

I kapittel 7 skal jeg diskutere funnene fra analysen opp mot forskningskonteksten som er presentert i tidligere kapitler. Hovedvekten av diskusjonen handler om den økte individualiseringen i skolen, samt utviklingen i oppfatningen av demokrati og medborgerskap.

Radikal demokratioppfatning vil ha et litt større fokus i diskusjonen da denne oppfatningen er det som skiller denne oppgaven fra tidligere studier.

I kapittel 8 skal jeg oppsummere oppgaven og gi mine tanker om veien videre for oppgaven og tematikken.

2.0 Læreplanverket og ulike forståelser av læreplaner

I dette kapitlet skal jeg ta for meg læreplanverket, læreplaner i fag og Goodlads fem læreplannivåer. Goodlads fem læreplannivåer presenteres en og en og nivået *Den formelle læreplanen* trekkes fram som viktig for denne oppgaven.

2.1 Læreplanverket og læreplaner i fag

I Norge har det i lang tid vært tradisjon for at staten utarbeider læreplaner for å kunne styre hva lærerne skal fokusere på i undervisningen av norske elever. Læreplanen fungerer som et juridisk direktiv for skolen og lærerne, men også som et rettighetsdokument over hva elevene kan forvente at læreren skal gi dem undervisning i (Imsen, 2016, s. 265). I Norge er det vanlig at man forstår begrepet læreplan som det faktiske læreplandokumentet som er skrevet og vedtatt. Dette skiller seg fra den engelske forståelsen av «curriculum» som inneholder både dokumentet og det som faktisk skjer i praksis på skolen. Dette gjør at den engelske forståelsen av begrepet er mye bredere enn den norske forståelsen. På grunn av dette er det en problemstilling som dukker opp i den norske forståelsen av begrepet, nemlig forholdet mellom læreplan som teori og læreplan som praksis (Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 129).

I denne oppgaven skal jeg ta for meg følgende læreplaner i samfunnsfag: Mønsterplanen 1974 (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974), Mønsterplanen 1987 (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1987), Reform 94 (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994), Læreplan 1997 (Det kongelige kirke, utdannings- og forskningsdepartementet 1996), Kunnskapsløftet 2006 (Utdanningsdirektoratet, 2013) og dagens læreplan Kunnskapsløftet 2020. Jeg vil analysere læreplanene, både for grunnskolen og videregående opplæring (Utdanningsdirektoratet, 2020a, 2020b).

2.2 Goodlads læreplannivåer

Imsen (2016) viser til John Goodlad og hans forståelse av læreplanens tre sider: Den substansielle siden, den sosiopolitiske siden og den teknisk-profesjonelle siden. Den substansielle siden er hvordan dokumentet fungerer som retningslinjer/direktiv for hva som skal skje skolen og i klasserommet. Den sosiopolitiske siden viser til konteksten dokumentet er skrevet i, altså hva som ligger bak og hvem som har fått være med på å forme dokumentet.

Det vil alltid være aktører og grupper som ønsker å være med å påvirke hva som skal læres i skolen og hvordan. Dette kan være alt fra interessegrupper som ønsker at elever skal lære mer om deres sak gjennom skolen, til politiske partier som ønsker å endre samfunnet gjennom opplæringen til elevene. Den siste siden av læreplanen er, ifølge Goodlad, den teknisk-profesjonelle hvor fokuset går over på hvordan lærere blir veiledet om læreplan av veiledere. Den retter seg mot hvordan veiledere og konsulenter får opplæringen sin for å kunne veilede videre (Imsen, 2016, s. 267).

I tillegg til læreplanenes tre sider introduserer også Goodlad læreplanens ulike nivåer. Disse er 1) den ideologiske/ideens læreplan, 2) den formelle læreplanen, 3) den oppfattede læreplanen, 4) den gjennomførte læreplanen og 5) den erfarte læreplanen

Den ideologiske læreplanen/ideens læreplan

Den ideologiske læreplanen knyttes opp til tankene og ideene som ligger bak det vedtatte læreplandokumentet. Dette kan være ideologiske oppfatninger om hvordan læreplanen skal utarbeides og hva som skal være med i den. De som er med på å utarbeide læreplanen kan ha en ide eller ideologisk standpunkt om hvordan de ønsker at læreplanen skal tolkes og gjennomføres. Dermed vil det i utgangspunktet være vanskelig å vite hvilken ide eller ideologisk bakgrunn som er med på å utforme en læreplan, fordi man som leser av læreplanen bare ser det ferdige læreplandokumentet. Det vil også være vanskelig å vite hvilke ideologiske ideer som ligger bak fordi mange sider ønsker å være med på å forme læreplanen. Det kan være alt fra interesseorganisasjoner til arbeidsgivere. På grunn av dette må det inngås kompromisser og dermed utvannes ideene ved at flere skal få plass til sin ide (Goodlad et al., 1979, s. 60; Imsen, 2016, s. 278; Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 131).

Den formelle læreplanen

Den formelle læreplanen er det faktiske læreplandokumentet som man kan lese og tolke. Den formelle læreplanen inneholder det som forventes at læres i klasserommet, men også hvilke ideer og ideologiske oppfatninger som ligger bak det ferdige dokumentet. Som nevnt vil dette være utvannet gjennom at flere aktører påvirker hvilke ideer som ligger bak (Goodlad et al., 1979, s. 61; Imsen, 2016, s. 279). På det grunnlaget vil derfor læreplanen kunne fortolkes og

oppfattes på forskjellige måter ut ifra hvem det er som leser og tolker den og hva denne personen vektlegger i sin tolkning (Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 132).

Den oppfattede læreplanen

Den oppfattede læreplanen handler om hvordan aktører tolker og oppfatter den formelle læreplanen. På dette nivået starter tolkningen av det vedtatte læreplandokumentet. Ettersom læreplanen er full av ulike kompromisser vil dette gi rom for ulike tolkninger. I møtet mellom skole, samfunnet og hjemme kan dette føre til ulike tolkninger som skaper distanse og ulike forventninger til hvordan den formelle læreplanen til slutt skal gjennomføres. Hvilken erfaring og holdning du har som lærer vil være med på å forme hvordan du tolker den formelle læreplanen og selv lærere med samme erfaring vil kunne tolke og oppfatte planen forskjellig. Dette gjør det viktig med et godt lokalt arbeid med læreplanen slik at lærere innenfor samme skole vil ha en felles forståelse av hvordan læreplanen tolkes. Selv etter det vil det kunne være ulike tolkninger, men da er tolkningen også gått gjennom andre kollegaer (Goodlad et al., 1979, s. 61-62; Imsen, 2016, s. 279; Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 132).

Den gjennomførte læreplanen

Den gjennomførte læreplanen er den faktiske undervisning som gjennomføres i klasserommet med læreplanen som bakgrunnen for planleggingen. Hva en lærer planlegger i forhold til læreplanen kan være noe helt annet enn hva som skjer i klasserommet. Mange faktorer er med på å avgjøre hvordan undervisningen utarter seg, alt fra elevmasse til tilgjengelige ressurser. Den gjennomførte læreplanen er også tolkbar fra hvor i situasjonen du er. Som elev kan du ha en helt annen oppfatning av en time enn hva læreren kan ha. Dette gjør at dette nivået også havner inn under tolkning og dermed er det vanskelig å si hva som er realiteten. Det er også inn under dette nivået hvor lærerens forståelse og tolkning av læreplanen vises gjennom hvordan læreren gjennomfører undervisningen basert på den formelle læreplanen (Goodlad et al., 1979, s. 62-63; Imsen, 2016, s. 279-280; Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 132).

Den erfarte læreplanen

Den erfarte læreplanen er hvordan elever erfarer undervisningen i klasserommet. Hva elevene erfarer at de lærer og hva som faktisk var hensikten kan være forskjellig. Derfor kan læreren på den ene siden tolke og erfare noe annet det elevene selv erfarer. Hvordan elevene erfarer kommer an på bakgrunn og hvilke forutsetninger de har. Noen ting vil uansett erfares likt fordi undervisningen har en viss struktur og innhold og dette skaper noen rammer som kan erfares likt (Goodlad et al., 1979, s. 63-64; Imsen, 2016, s. 280; Lyngsnes & Rismark, 2007, s. 132-133). Imsen (2016) viser også til at den erfarte læreplanen også omfatter deler av undervisningen som ikke var planlagt. Dette forklarer Imsen (2016) som et skjult budskap som også er en del av den erfarte læreplanen. Dette kan blant annet være disiplinering. I utgangspunktet er det ikke planlagt disiplinering, men uforventede situasjoner kan gjøre det til en del av undervisningen og dermed blir også dette noe av den erfarte læreplanen som elevene erfarer (Imsen, 2016, s. 280).

3.0 Forskningskontekst

I dette kapitlet skal jeg legge fram tidligere forskning på demokrati og medborgerskap i læreplanen i samfunnsfag. Det første problemet jeg møter i søket etter tilgjengelig forskning er at mye av forskningen er gjennomført på Goodlads tredje, fjerde og femte læreplannivå. Denne oppgaven forholder seg til Goodlads andre læreplannivå, nemlig den formelle læreplan. Mye av forskningen på feltet er hvordan lærere oppfatter, gjennomfører og erfarer læreplanen. Dermed vil en del av den tidligere forskningen være på et annet nivå enn det jeg skal ta for meg. Et annet problem jeg finner i søket etter relevant forskning på feltet er at Kunnskapsløftet 2020 er såpass nytt at det ikke er mye tilgjengelig forskning på dette læreplanverket. Det finnes en del masteroppgaver rundt tematikken, men dette regnes ikke som forskning og vil derfor bare bli brukt som inspirasjon til å lete fram forskning. I utviklingen fra M74 til LK20 er begrepet individualisering sentralt og derfor vil det være forskning som også trekker fram dette begrepet.

3.1 Individualisering i skolen

Skarpenes (2021) viser til hvordan fokuset på individualisering står stadig sterkere i dagens norske skole. Gjennom økt fokus på elevenes eget ansvar for læring blir det en videreutvikling av elevsentrisme som allerede har vært utviklet gjennom flere år. Men samtidig møter elever i dag et paradoks gjennom mer individualisering, samtidig som at det mer enn noen gang er fokus på kvantifisering av resultater (Skarpenes, 2021, s. 140). I fagfornyelsen trekkes dette fram gjennom fokuset på selvregulering og selvkontroll. Det vises til at læreplanene fortsetter sitt fokus på individualisering ved å gå vekk fra den faglige innholdsdimensjonen og over til elevsentrert kunnskapssyn. Dette poengterer Skarpenes ved å si at forskningen viser en «[...]elevsentrisk tendens hvor elevenes erfaringer ligger til grunn for skolefagenes gjenstand» (Skarpenes, 2021, s. 148). Denne utviklingen kom, ifølge Skarpenes, fra «sammenfallet mellom den venstredikale progressive utdanningstenkningen og den nyliberale markedslogikken» (Skarpenes, 2021, s. 142). Ifølge Stray (2011, s. 33) står individet og individets rettigheter sterkt innenfor liberalistisk demokratiforståelse. Den samme utviklingen fant Skarpenes (2005) også i sin artikkel om individualisering i skolen fra 2005. Skarpenes kaller dette en økt vektlegging av pedosentrisme, hvor begrepet pedosentrisme betyr økt fokus på elevaktive undervisningsformer, altså en form for individualisering. Skarpenes skriver om utviklingen i den videregående opplæringen fra 1960-tallet til R94 og

viser til at «[...] *elevsentrert kunnskapssyn* har vokst fram og blitt mer betydningsfullt» (Skarpenes, 2005). I likhet med Skarpenes trekker Krejsler (2004) inn individualisering som en del av utviklingen på starten av 2000-tallet. Ifølge Krejsler er ikke dette tilfeldig fordi samfunnet i større grad enn tidligere trenger individer med personlig kompetanse, faglig kunnskap og ferdigheter. De individuelle ferdighetene må læres for å kunne mestre jobb-, utdanning- og relasjonssituasjoner. Som lærer må man forholde seg til den faglige tradisjonen som er i stadig endring og som blir mer tverrfaglig (Krejsler, 2004, s. 65). Individualisering trekkes også fram i Strays avhandling om medborgerskap fra 2009. Her trekkes det frem at demokratiseringen er et individualisert prosjekt i styringsdokumentene til Kunnskapsløftet 2006 (Stray, 2009, s. 158). Et skille fra individualisering og liberal demokratioppfattelse er Christensen (2015). «Den liberale oppfattelse med fokus på rettigheter er der meget få spor af.» (Christensen, 2015, s. 86). Christensen viser til at «individet fødes ind i et fællesskab af nedarvede væremåder, som endda forstås som nationale. Og udviklingen af den enkleste identitet består i at individet blive fortrolig med disse.» (Christensen, 2015, s. 86). Altså at felleskapet står sterkere enn individet selv i LK06.

Disse funnene er med på å danne to litt ulike virkelighetsbilder av LK06. Funnene er relevante for min oppgave fordi de er med på dannet et bilde av hva jeg kan forvente å finne i min oppgave. På den ene siden kan jeg forvente å finne en utvikling mot individualisering og dermed flere liberal demokratiske funn basert på funnene til Skarpenes (2021). På en andre siden skriver Christensen (2015) for en felleskapsorientering i LK06 som gjør at jeg kan forvente flere funn av kommunitaristiske former for demokrati.

3.2 Utviklingen av demokratioppfatning i læreplanene og skolen

Briseid (2012) viser med sin artikkel utviklingen fra Mønsterplan av 1974 til Kunnskapsløftet 2006. Her viser Briseid hvordan ulike demokratiforståelser preger de ulike læreplanene og hva som gjør at de ulike forståelsene kommer til syne i læreplanene. Briseid konkluderer ikke med en utvikling, men kategoriserer hver enkelt læreplan ut ifra de ulike forståelsene. Briseids sentrale funn i artikkelen er at M74 har en hovedvekt av deliberal demokratiforståelse, mens M87 og L97 har en kommunitaristisk profil (se kap. 4.2). LK06 på sin side har en liberal demokratiforståelse. Funnene til Briseid viser at fokuset på felleskapet står sterkest i M87 og L97, mens i LK06 tar fokuset på individet over gjennom økt fokus på tilpasset opplæring, de grunnleggende ferdighetene og individualisering (Briseid, 2012, s. 63-64).

Christensen (2015) gjør mye av det samme som Briseid, men han tar for seg læreplaner i Danmark, Sverige, Norge og Tyskland i sin artikkel. I Norge ser han på læreplanen i samfunnsfag i læreplanverkene M74, M87, L97 og LK06. I artikkelen kategoriserer han ikke hver enkelt læreplan i en demokratioppfatning, men kategoriserer alle læreplanene samlet i én demokratioppfatning. Han konkluderer med at de norske læreplanene har kommunitaristiske profiler basert på fokuset på felleskap. Dermed gir Christensen LK06 en kommunitaristisk profil (Christensen, 2015, s. 86). Dette skiller seg fra Briseids funn hvor spesielt LK06 kategoriseres som relativt liberal demokratisk i sin framtoning basert på individualisering.

Strays (2009) doktorgradsavhandling kan også plasseres i tidligere forskning på utviklingen av demokratioppfatningen i læreplanen. I avhandlingen konkluderer Stray med at skolen som arene for demokratisk medborgerskap er svekket fordi læreplanverket (LK06) er tilpasset en resultatorientert skolehverdag. «Fostringen av våre vordende demokrater som deltagende, aktive individer avhenger i stor grad av at andre institusjoner er seg etter ansvaret bevisst» (Stray, 2009, s. 224). Denne tendensen er med på å svekke det deltakende demokratiet i skolen og i læreplanverket.

I en forskningskontekst plasseres denne oppgaven i Goodlads andre læreplannivå, nemlig den formelle læreplanen. Dermed vil det i størst grad være aktuelt å sammenligne funn fra denne oppgaven med forskning på selve læreplanen. Samtidig presenterer Stray og Sætra (2019) noen funn som er viktig å ta med seg i analysen av læreplanene. Funnene til Stray og Sætra viser at lærere som underviste i LK06 i størst grad så på kompetansemålene når de planla undervisning. Lærere så også til Generell del, men hovedvekten av planleggingen skjer rundt kompetansemålene (Stray & Sætra, 2019, s. 9). Hvis dette er gjeldende for alle læreplanene vil kompetansemålene i større grad ha innvirkning på hvilke demokrati- og medborgerskapsoppfatninger som oppfattes av lærerne. Stray og Sætras forskning baserer seg på LK06 og er derfor gjeldende kun for denne læreplanen, men er likevel en viktig tanke å ha med seg i analysen i denne oppgaven.

4.0 Demokratiteori

I dette kapitlet skal jeg ta for meg ulike sider ved begrepene demokrati og medborgerskap. Først skal jeg ta for meg demokrati som begrep før jeg ser det i sammenheng med medborgerskap. Videre tar jeg for meg liberalisme og kommunitarisme før jeg presenterer fire ulike former for demokratioppfatninger. Til slutt tar jeg for meg medborgerskapsbegrepet og fire medborgerskapsoppfatninger.

4.1 Demokrati

For å kunne analysere læreplanene må jeg i første omgang se hvordan begrepet demokrati er definert, hvilke aspekter som er del av begrepet og hvilke oppfatninger som finnes rundt begrepet demokrati. Begrepet demokrati stammer fra antikkens Hellas og er satt sammen av de greske begrepene demos (folk) og kratos (styre) (Hovde, Svensson & Thorsen, 2022). Carl Cohen på sin side har gitt en mer forklarende definisjon av demokrati: «Demokrati er et samfunnsmessig styresett der medlemmene i det store og hele deltar, eller kan delta, direkte og indirekte i å ta beslutninger som angår dem» (Cohen, 1971, sitert i Solhaug, 2021, s. 33). Denne definisjonen viser hvordan demokrati ses på som et styresett hvor fokuset ligger på hvordan makten fordeles og hvordan medlemmene kan delta som aktive borgere (medborgerskap). Medborgerskapsbegrepet blir beskrevet senere i kapitlet.

Solhaug (2021) viser til fire ulike oppfatninger av demokrati hvor alle bygger på samme kjennetegn gjennom frihet og frie valg. Alle demokratier kan ses på som liberale demokratier gjennom friheten man har, men det er ikke dermed sagt at alle demokratier kan oppfattes som liberale demokratier etter en liberal oppfatning av demokrati. Dermed er det flere oppfatninger ifølge Solhaug (2021). Han viser til liberale oppfatninger av demokratiet, deltakerdemokratiet, dialogdemokratiet og radikaldemokratiet. Innenfor alle disse oppfatningene er det enighet om frie valg og politiske partier, og dermed anerkjenner de alle et liberalt demokrati selv om alle ikke faller inn under denne kategorien. Oppfatningene er dermed et verktøy for å tolke demokratiet, ikke beskrive forskjellige typer demokrati (Solhaug, 2021, s. 33-34).

Østerud et al. (2003) på sin side viser til fire fortolkningsdimensjoner av demokrati. To av dimensjonene viser til demokrati som en styreform, mens de to siste faller inn under

demokrati gjennom deltagelse og som verdi. De fire måtene å tolket demokratiet er «dels som statsform med folkestyre», «dels som rettigheter og rettsstat», «dels som aktiv deltagelse» og «dels som et felles verdigrunnlag» (Østerud et al., 2003, s. 19). Demokrati som statsform med folkestyre er noe alle demokratisyn og tolkninger har enighet om. Som nevnt tidligere så betyr demokrati folkestyre (demos og kratos) og dermed vil alle tolkninger og oppfatninger om demokrati enes om dette.

4.2 Demokrati og medborgerskap

Demokrati og medborgerskap som et samlet begrep har fått mer fotfeste i den norske skole de siste årene gjennom fagfornyelsen i 2020 (LK20). Grunnlaget for å ta for seg de som et samlet begrep først er at det er lettere å kategorisere ulike forståelser av begrepene hver for seg etterpå.

Både innenfor demokrati- og medborgerskapsoppfatninger så kan jeg trekke inn begrepene liberalisme (samlebegrep for flere liberale teorier) og kommunitarisme. Dette er to tilnærminger som både innfatter demokrati og medborgerskap og som gir kjennetegn for hvordan de ser på begge begrepene. Gjennom ulike oppfatninger av demokrati vil jeg senere vise hvordan liberalisme og kommunitarisme påvirker i hvilken grad individer plikter til å delta aktivt i demokratiet.

Kommunitarisme

Innenfor kommunitarisme står felleskap og plikter sterkt blant medborgere. Her er fokuset stort på at borgere må ta aktive roller i det offentlige og at dette ses på som plikter. Alt fra aktiv deltakelse til forventning om aktiv dialog blant medborgere. Noen av disse pliktene er formalisert gjennom lover og regler, mens andre er uformelle og likner mer forventninger enn nedskrevne plikter (Lenz, 2020, s. 25). Individets individuelle rettigheter blir tonet ned og felleskapet står sterkere. Dermed blir det mindre klare grenser mellom den private og offentlige sfære fordi det offentlige bryter inn individenes liv. Dette må ikke forveksles med at det offentlige går inn og styrer livene til borgere som et autoritært regime, men at det er en forventning om at alle som felleskap følger sine plikter. Derfor blir felles referanserammer og en felles forståelse viktig slik at alle får den samme oppfatningen rundt sine plikter. Dette kan blant annet være deltakelse i samfunnet (Stray, 2011, s. 29-33). Briseid (2012, s. 56) viser til

flere begreper som passer inn under kommunitarismen. Begreper som forpliktelser, verdier, normer, identitet, tilhørighet, felleskap, samhold og ansvarlighet. Her vises det til begreper som viser hva kommunitarismen vektlegger som viktig. Det er en underliggende felleskapstanke og vektlegging av plikter, verdier og normer vi som samfunnsborgere skal følge innenfor kommunitarismen. Hovedtrekkene innenfor kommunitarisme blir dermed felleskapsorientert, forpliktelser, moral og dyder, felles referanseramme og enhet (Stray, 2011, s. 33; Briseid, 2012, s. 56).

Liberalisme

Liberalisme skiller seg fra kommunitarisme på flere områder. Der kommunitarisme ser på felleskap og plikter, trekker liberalisme inn individ og rettigheter. Innenfor liberalisme er det viktig med frihet for individene og at individene har rettigheter og ikke plikter. Det er ikke slik at kommunitarismen tar i bruk tvang og fjerner friheten til individene, men fokuset på at borgerne har frihet til å gjøre det de selv ønsker uten inngrep fra maktinstitusjoner er viktigere innenfor liberalismen. Demokratiet sikres på sin side gjennom pluralitet hvor makten fordeles horisontalt og vertikalt. Et eksempel på horisontal maktfordeling er makten mellom nasjoner, hvor nasjonene er likestilte, mens maktfordeling mellom kommune og fylke er et eksempel på vertikal maktfordeling. Innenfor kommunitarismen sikres derimot demokratiet gjennom en felles referanseramme og dette skiller liberalismen og kommunitarismen fra hverandre. Gjennom pluralitet sikres demokratiet innenfor liberalismen, samtidig som individene får sin frihet. Det legges også vekt på viktigheten av ytringsfrihet og muligheten til å drive fri konkurranse (Stray, 2011, s. 33).

4.3 Demokratioppfatninger

Liberales oppfatninger av demokratiet

Innenfor liberale oppfatninger av demokratiet samler Solhaug flere liberale måter å se demokratiet på og lager en sekkebetegnelse på de ved å samle de under generelle liberale oppfatninger. Dermed mister noen av de mer spesifikke liberale oppfatningene deler av sitt syn, men samtidig gjør dette det lettere å skape et skille mellom de store forskjellige oppfatningene av demokrati. Liberale oppfatninger legger stor vekt på menneskets frihet og at statsmakten skal bryte minst mulig inn i borgernes liv (Solhaug, 2021, s. 34). Innenfor liberale

oppfatninger av demokratiet er konkurranse et viktig begrep som fjerner litt av den aktive deltakelsen i demokratiet. Her har alle en stemme og det er frie valg, dermed fremmes flertallets sak gjennom den valgte utøvende makt. Slik blir samfunnsmessig deltakelse satt mindre i fokus blant de som følger en konkurranseorientert oppfatning av demokratiet. Samtidig blir rommet mellom utøvende makt og folket svekket og dermed er behovet for interessegrupper stort for å skape et bindeledd mellom utøvende makt og folket. Det er her den liberale pluralistiske oppfatningen kommer inn. Den liberale pluralistiske oppfatningen gjør at blir et dynamisk forhold mellom de folkevalgte og opposisjonen hvor det handler om evnen til å tale sin sak best. Dette gjør at konkurranseaspektet ikke forsvinner, men endres fra å fokusere på konkurransen i valgene, til konkurranse blant hvem som taler sin sak best og får sette dagsorden (Solhaug, 2021, s. 36).

Innenfor den liberale oppfatningen vil også tolkningen av demokratiet som rettigheter og rettsstat komme inn. Denne tolkningen har et liberalt syn på demokrati gjennom at demokratiet skal fungere som rettigheter til individene og at rettsstaten skal være lik for alle. Her står individets rettigheter til å stemme og individets rett til frihet sterkt (Østerud et al., 2003, s. 20). Denne tolkningen er rettighet og individorientert og vil dermed falle inn under det Stray kaller kommunitarisme (Stray, 2011, s. 28).

[Deltakerdemokratiet/republikanisme](#)

Deltakerdemokrati kommer fra republikanisme og skiller seg på mange måter fra en liberal oppfatning av demokrati. Det er to sentrale deler innenfor republikanisme som skiller seg fra liberal oppfatning. Den første delen er folkets rett til innsyn i statens politikk. Dette skal være med på å gi folket innflytelse og sørge for at det vernes mot korrupsjon. Den andre delen er at i republikanismen står felleskapet sterkere fordi deltakerne har en forpliktelse til å delta i styringen. Der den liberale oppfatningen ser på legitimering av makt gjennom valg, så drar deltakerdemokratiet det videre med at borgere har en forpliktelse til å være med å påvirke styringen selv etter valget av utøvende makt (Solhaug & Børhaug, 2012; Solhaug, 2021). Felleskapet gjør borgerne bevisst på felleskapets beste, noe som skiller seg sterkt fra liberal oppfatningen der det fokuseres på at deltakerne er fokusert på egeninteresser. Et levende demokrati skapes gjennom aktiv deltakelse av en stor andel av befolkningen (Lenz, 2020, s. 28). En ulempe som presenteres av Solhaug (2021) er at det er uklarthet i hvordan felleskapet kommer fram til hva som er det beste for alle og hvordan beslutninger fattes. Dette gjør at

legitimiteten til beslutningene og felleskapet svekkes (Solhaug, 2021, s. 37). En måte å tolke demokrati på er gjennom demokrati som aktiv deltakelse og plikter som i kommunitarismen. Deltakerdemokratiet faller inn under denne tolkningen sammen med dialogdemokrati som jeg kommer tilbake til senere. Her tolkes demokrati som systemer som skaper deltakelse for sine borgere. «De [deltakerdemokrati og dialogdemokrati] krever mer aktiv medvirkning på alle samfunnsområder, utover den politiske valghandlingen med års mellomrom.» (Østerud et al., 2003, s. 20). Høy demokratisk deltakelse skaper også politisk tillit fordi borgerne er delaktige og det er deres politikk som fremmes. Hvis det er mulighet for å kunne påvirke systemet og beslutninger, så vil også tilliten til systemet være større (Lenz, 2020, s. 28).

Dialogdemokrati/deliberativ oppfatning

Begrepene deltakerdemokrati og dialogdemokrati er beslektet og har flere likhetstrekk med kommunitarismen. Der Solhaug (2021) kategoriserer dialogdemokrati som den deliberative oppfatning, så kategoriserer Stray (2011) deltakerdemokrati som deliberativ oppfatning. Grunnlaget for dette er at begge demokratioppfatningene bygger opp under behovet for aktive borgere, som har en plikt om å delta aktivt som i kommunitarismen (Solhaug, 2021, s. 38; Stray, 2011, s. 27). Der dialogdemokrati skiller seg fra deltakerdemokrati er ved fokuset på dialog. Dialogdemokrati bygger på tanken om at det gjennom dialog skal skapes konsensus om gode politiske løsninger som gagnar felleskapet. Der liberal oppfatning ser på konkurranse som et viktig begrep, bruker dialogdemokrati begrepene enighet, kommunikasjon og argumentasjon. Gjennom god samtaleetikk skapes enighet som fører til gode løsninger for felleskapet (Solhaug, 2021, s. 38). Gjennom dialog kommer alle parterers syn på bordet og det er ikke lengre utelukkende basert på hva flertallet mener. Solhaug (2021) skriver om Habermas sin kritikk av deltakerdemokratiet hvor det ikke er noen løsning på den demokratiske prosessen som ligger til grunn i en beslutning. Her mener Habermas at så lenge samtaleetikken overholdes så har dialogen og det beste argumentet legitimitet uten å være flertallets syn. Dette skaper et felleskap der de beste løsningene kommer til syne gjennom dialog og argumentasjon (Solhaug, 2021, s. 39). Likevel tar ikke dialogdemokrati avstand fra legitimiteten til valgene som kommer med noen års mellomrom, men det kreves mer aktiv medvirkning blant folket over tid gjennom dialog og samtale (Østerud et al., 2003, s. 20). I den deliberative oppfatning er det en fare for å skape et uenighetsfelleskap der alle argumenter er gode, noe som fører til uløselige motsetninger. Men uansett er det prinsippene

om demokratisk forhandling gjennom dialog som må overholdes for at demokratiet skal gå framover (Lenz, 2020, s. 30).

Radikalt demokrati

Den siste kategorien innenfor demokratioppfatning fra Solhaug (2021) er radikalt demokrati. Denne oppfatningen er en kritikk fra Chantal Mouffe av liberale oppfatninger av demokratiet. Under denne demokratioppfatningen fjernes fokuset på demokrati som enhetsorienterende. Innenfor et demokrati vil det alltid være forskjellige interesser som er vanskelig eller nesten umulig å forene. På dette grunnlaget vil det alltid være noen som får gjennomslag for sitt syn, mens det vil være andre som ikke gjør det. Dette skaper et «vi» og et «dem». Dette skillet gjør at flertallet har hegemoni og bestemmer. I radikal demokratioppfatning er det viktig at motparten til hegemoniet har rett til å kunne utfordre nettopp dette hegemoniet (Solhaug, 2021, s. 40). Måten dette kan gjøres på er ved fokuset på hvordan synet på konfliktene er. På den ene siden kan man ha et antagonistisk syn, hvor man ser på konflikten som uenighet mellom to fiender. Mens på den andre siden kan man se på konflikten gjennom et agonistisk syn, altså at konflikten er uenighet mellom to motstandere. Ser man på konflikten som uenighet mellom to motstandere så anerkjenner man retten til å kunne utfordre hegemoniet. Begrepet «fiende» viser til at man ønsker å knuse dem og få rett til å ha hegemoniet. Mens begrepet «motstander» viser hvordan begge parter anerkjenner hverandres rett til å kjempe om makten og hverandres rett til å utfordre flertallets syn. Problemet med radikal demokratioppfattelse er at det er vanskelig å skape et agonistisk syn på konflikter og mange vil lett ha et antagonistisk syn på konfliktene (Mouffe, 2013, s. 7). Mouffe legger også fram faren ved at noen demokratiteoretikere tar vekk konfliktene og erstatter dem med verdier. Altså at verdiene ikke er mulig å forhandle rundt og dermed forsvinner konflikten. Dette fører til, ifølge Mouffe, at demokratiet til dels kan bli autoritært fordi uenighetene forsvinner som skaper mer makt til hegemoniet (Mouffe, 2013, s. 7-8).

Radikalt demokrati legger også til følelser og lidenskap for å forstå borgeres valg og handlinger. Der de andre oppfatningene av demokrati ser på borgere som rasjonelle tenkere som gjør rasjonelle valg i det offentlige, velger radikalt demokratioppfatning å legge til lidenskap og følelser som en del av grunnlaget til valg og handlinger borgere gjør i den offentlige sfære (Solhaug, 2021, s. 41).

4.4 Medborgerskap

Medborgerskap kan forstås som «[...] medborgerskapet som omfatter politiske og sosiale rettigheter og praksiser så vel som normer for utøvelse av medborgerskapet» (Solhaug, 2021, s. 48). Dermed kan jeg si at medborgerskap er rettigheter og plikter enhver borger har.

Innenfor demokratioppfatning og oppfatning av medborgerskap så skiller det mellom et liberalt syn og et kommunitaristisk syn. Hva som står sterkest av rettigheter og plikter kommer an på hvilket av de to synene man tar utgangspunkt i (Solhaug, 2021, s. 48).

Det er viktig å skille mellom medborgerskap og statsborgerskap når jeg snakker om medborgerskap. Begrepene kommer fra det engelske «citizenship» og betyr medlem av «civitas» (samfunn av frie borgere). På norsk har vi to begreper for dette og de betyr to forskjellige ting. Statsborgerskap viser til juridiske og formell inkludering i staten man bor i. Med et statsborgerskap følger det rettigheter og visse plikter ovenfor staten. Medborgerskap på sin side viser til politiske og sosiale rettigheter. Innenfor dette kommer ytringsfrihet og stemmerett. Innbyggere med lovlig opphold i Norge vil kunne ha rett på et medborgerskap, men ikke nødvendigvis statsborgerskap (Solhaug, 2021, s. 48).

Stray (2011) viser til to ideale syn på medborgerskap, nemlig tykt og tynt medborgerskap. Dette er to ytterpunkter, og ingen oppfatninger av medborgerskap vil være enten tykt eller tynt, men heller inneholder elementer fra begge. Tynt medborgerskap faller inn under streng liberalisme hvor synet på rettigheter er størst. Her er rettigheter overordnet plikter, og individet inntar en passiv rolle i demokratiet. Siden liberalismen er individorientert, vil det være høy grad av individuell uavhengighet til hverandre. Videre oppnås frihet gjennom å ta egne valg fordi man har frihet til å velge det man selv ønsker å gjøre. Likevel har borgerne visse lover å følge og disse er overordnet moral. Til slutt er det et klart skille mellom det offentlige og det private anliggende (Stray, 2011, s. 54-59). På den andre siden har man tykt medborgerskap. Dette faller inn under streng kommunitarisme og skiller seg helt fra tynt medborgerskap. I tykt medborgerskap har man maksimale rettigheter, men rettigheter og plikter er sidestilt. Dermed er det like viktig å følge sine plikter som å bruke sine rettigheter. I tykt medborgerskap er det viktig at borgerne er aktive og deltakende. Ettersom tykt medborgerskap faller inn under kommunitarisme vil felleskapet stå sterkt. Dermed er det en gjensidig avhengighet mellom borgerne og staten (makten). Et stort skille mellom tynt og tykt medborgerskap er hvordan frihet oppnås. Der hvor frihet oppnås gjennom egne valg i tynt medborgerskap, er det gjennom moral frihet oppnås i tykt medborgerskap. Dette fokuset på moral kommer også til syne ved at moral er overordnet over loven fordi man gjennom moral

handler rett. Gjennom felleskapsorienteringen ser kommunitaristene det som lite viktig med et skille mellom det private og det offentlige fordi det private og offentlige hører sammen (Stray, 2011, s. 54-59).

Solhaug (2021) viser på sin side til fire ideologiske syn på medborgerskapet. Disse synene faller inn under de samme ideologiene som jeg har sett på under demokrati, nemlig liberal, deltaker, dialog og radikalt medborgerskap.

Liberale syn på medborgerskap

Liberale syn på medborgerskap trekker fram viktigheten av å maksimere individenes frihet. På grunn av friheten svekkes dermed plikter og forventninger til hva individene må gjøre overfor et større felleskap. Selv om det er individorientert syn innenfor liberale teorier, så vil flere liberale teoretikere anerkjenne at et sivilsamfunn av organisasjoner er med på å fremme hver enkelt individs interesser. Problemet er at organisasjoner begrenser individuelle valg og dermed forsvinner litt av friheten (Solhaug, 2021, s. 53). Stray på sin side viser til demokratisk medborgerskap som en status eller rolle. Medborgerskap som status ser på medborgerskap som passivt og med rettigheter. Dette innebærer at man inntar en passiv rolle som får rettigheter uten forpliktelser til deltagelse (Stray, 2011, s. 47).

Deltakerdemokrati og medborgerskap

I deltakerdemokrati blir medborgerskapet sett på som en rolle hvor aktiv deltagelse står sterkt. Her vil normer og forventninger påvirke hvordan rollen skal tolkes og gjennomføres (Stray, 2011, s. 48). Frihet står sterkt i alle demokratioppfatninger og syn på medborgerskap, men hva slags frihet det er snakk om skiller de ulike synene. Der et liberalt syn ser på frihet som individenes rett til å ta egne valg uten innblanding fra andre, ser deltakerdemokratiet på frihet til å kunne handle. Frihet blir på denne måten retten til å kunne delta og fremme sine meninger og ønsker. Rettigheter innenfor dette synet baserer seg på muligheten individene har til deltagelse i felleskapet. Dette er ikke bare en rett, men også en forpliktelse. Det er en forventning om at man deltar for å være ansvarlig overfor det sosiale felleskapet. Felleskapet dannes gjennom den offentlige deltagelsen og når individer finner sammen for å finne den beste politiske beslutningen (Solhaug, 2021, s. 54-55; Lenz, 2020, s. 48).

Dialogdemokrati og medborgerskap

Dialogdemokrati og deltakerdemokrati deler mye av synet på medborgerskap. Felleskapet er viktig og det vektlegges viktigheten av deltakelse og medborgerskap som en rolle. Det som skiller dialogdemokratiets syn på medborgerskap fra deltakerdemokratiet, er synet på dialog og bruken av dialog som forpliktelse. Altså vektlegges prosessen mot beslutningen i større grad enn deltakelsen i deltakerdemokratiet. Rettigheten man har er å kunne være med i den offentlige debatten og deliberative praksisen. På den andre siden er rettigheten også forpliktelsen ut fra dette synet, da forpliktelsen i stor grad handler om plikten til å delta i det diskuterende felleskapet. Felleskapet skapes nettopp gjennom møtet i dialog mellom borgere som diskuterer sine meninger. På denne måten kan det skapes enighet som er med på å skape frihet og sosial integrasjon (Solhaug, 2021, s. 55).

Radikalt medborgerskap

Som i radikal demokratioppfatning så er Chantal Mouffe også viktig innenfor medborgerskap ifølge Solhaug (2021). Mouffe viser til ønsket om en samfunnsorden med agonisme. I en agonistisk samfunnsorden er det uenighet i samfunnet, men det er alles rett til å konkurrere om hegemoniet i samfunnet. Det er også et fokus på at fiender heller skal ses på som motstandere. Dette preger medborgerskapsrollen og hva som forventes av rollen. Ifølge radikalt medborgerskap er det en plikt å være deltakende i demokratiet ved å utfordre det allerede regjerende hegemoniet. Plikten er å være engasjert og fremme ditt syn for å få gjennomslag, men også anerkjenne motstanderens rett til å ha andre meninger og syn slik at man oppnår et agonistisk samfunn. Rettigheter i et slikt syn er retten til å kunne delta og kunne utfordre hegemoniet med ditt syn. Denne retten skal gjøre at hegemoniet ikke får for stor makt og at uenigheter vil gjøre at samfunnet utvikler seg. Samtidig fører rettighetene til at du kan gå sammen med borgere med samme syn som deg selv og dette skaper ulike gruppefelleskap (samhørighet) som holder sammen gjennom en politisk identitet (Solhaug, 2021, s. 55-56).

5.0 Metode

I dette kapitlet skal jeg ta for meg mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt, valg av metode, datautvalg for oppgaven, gjennomføringen av analysen og oppgavens gyldighet/pålitelighet.

5.1. Vitenskapsteoretisk utgangspunkt og refleksjon over tilnærming

På den ene siden er mitt vitenskapsteoretiske utgangspunkt for å forstå fenomenet demokrati og hvordan dette fenomenet er framstilt i læreplanverket i hovedsak sosial-konstruktivistisk. Sosial-konstruktivisme er en epistemologi som tar utgangspunkt i at det er umulig å skille mellom det som skal studeres og den som studerer (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 49). I sosial-konstruktivismen er det fokus på hvordan man tolker, og hvilke subjektive oppfatninger man har av virkeligheten fordi forsker og virkeligheten er sammenvevd. Denne virkeligheten er samtidig i stadig utvikling da den er sosial konstruert. Dermed er tolkningene av virkeligheten tidsbestemt og den subjektive oppfatningen i stadig endring basert på tiden og basert på hvem som tolker virkeligheten (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 54). Jeg skal ta for meg ulike styringsdokumenter som Generell del/Overordnet del og læreplaner i samfunnsfag, dermed vil jeg måtte tolke disse gjennom min egen oppfatning av virkeligheten. Læreplanene består av ord som i seg selv er objektive og formelle ved at alle ordene i dokumentene er like for alle, men det er hvordan man tolker dem som avgjør hvordan man oppfatter virkeligheten. Hva hver enkelt legger i de ulike ordene avgjøres av hvilken kontekst man lever i og denne konteksten er med på å forme og bestemme hvilken betydning ordene vil få (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 50). Samtidig er styringsdokumentene skapt av institusjoner, som igjen er samfunnskonstruerte. Dermed vil min tolkning av dokumentene komme fra en sosialt konstruert virkelighet som ikke kan objektiviseres (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 54). På den andre siden vil det i noen grad også være innslag av positivistisk utgangspunkt i denne oppgaven gjennom presentasjon av ordtelinger. Her presenteres ord som en objektiv virkelighet fordi ordtellingene er objektive og ikke tolket (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 54).

Med mitt sosial-konstruktivistiske utgangspunkt vil det være naturlig med en kvalitativ metode for å besvare min problemstilling. Kvalitative metoder har som mål å innhente empiri og informasjon fra tekst og ord i dokumenter eller tale (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 89). Viktige begreper innenfor kvalitativ metode vil være beskrivelse, forståelse og mening. Målet med kvalitativ metode er å forstå og beskrive fenomener i samfunnet, eller andre mennesker (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 95). For å oppnå denne forståelsen av fenomener er det viktig

å forstå hvordan mennesker/dokumenter tolker virkeligheten. Den eneste måten å oppnå dette på er ved å observere eller analysere utvalget (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 99). Hva som driver metoden framover, kommer an på hvilken tilnærming man velger å benytte seg av. Deduktiv, induktiv og abduktiv er tre tilnærminger som skiller seg fra hverandre. Deduktiv tilnærming bruker teori til å tolke og beskrive empiri, mens induktiv bruker empiri til å skape teori. Abduktiv tilnærming derimot er en kombinasjon av deduktiv og induktiv og skifter mellom å være empiridrevet og teoridrevet (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 101-103). I min studie av styringsdokumenter og læreplaner vil det være en abduktiv tilnærming da jeg både er teoridrevet og empiridrevet ved min besvarelse av problemstillingen.

5.2. Kvalitativ innholdsanalyse

Innenfor kvalitativ metode finnes det flere alternativer til hvordan man kan undersøke problemstillingen i denne oppgaven. Utgangspunktet for oppgaven er å se på de reelle læreplanene og analysere disse i lys av ulike demokratioppfatninger. Det naturlige valget vil dermed være å benytte seg av innholdsanalyse som metode. Innholdsanalyse som metode har som mål «[...] å gi en systematisk oversikt over meningsinnholdet i et tekstmateriale.» (Bakken & Andersson-Bakken, 2021, s. 305). Hovedvekten i analysen vil være å tolke læreplanene i en kvalitativ innholdsanalyse, men det vil også være innslag av kvantitativ innholdsanalyse. Kvantitativ innholdsanalyse handler om å telle forekomster av ulike ord eller uttrykk i teksten. Her er det ofte stort tekstmateriale og ingen til liten grad av tolkning (Bakken & Andersson-Bakken, 2021, s. 307). Telling av forekomsten av begrepet «kritisk tenkning» vil bli presentert i analysen. Utover dette er kvalitativ innholdsanalyse det som benyttes i oppgaven. Kvalitativ innholdsanalyse legger vekt på forskerens tolkning, og alle tellinger hvor forskeren har gjort en tolkning først hører til kvalitativ innholdsanalyse (Bakken & Andersson-Bakken, 2021, s. 307). Dermed vil telling av antall kompetansemål/mål som inneholder demokrati og medborgerskap være en del av en kvalitativ innholdsanalyse fordi forskeren må først tolke/kode teksten og deretter telle opp antall funn.

Oppgaven tar utgangspunkt i å sammenligne læreplaner på tvers av tid. Dermed vil det være en komparativ studie som presenteres i denne oppgaven. Forståelsen av komparative studier er: «[...] komparative studier forutsetter analyser av minst to enheter som blir systematisk sammenliknet» (Grønmo, 2016, s. 404). Med denne forståelsen er det tydelig at denne oppgaven er en komparativ studie fordi jeg tar for meg flere enheter som sammenlignes for å

danne et bilde over utviklingen i læreplanene. I en komparativ studie er det viktig å få en helhetlig forståelse av datamaterialet/enhetene for å kunne sammenligne dem (Grønmo, 2016, s. 405).

5.3. Utvalg av datamateriale: Generell del/Overordnet del og læreplaner i samfunnsfag

Datamaterialet som oppgaven baserer seg på er Mønsterplanen 1974, Mønsterplanen 1987, Reform 94, Læreplan 1997, Kunnskapsløftet 2006 og Kunnskapsløftet 2020. Kunnskapsløftet 2006 har blitt revidert flere ganger, og det er den reviderte utgaven fra 2013 jeg analyserer i denne oppgaven.

Tabell 1 Oversikt over aktuelle læreplaner og læreplanverk

Læreplan	Formell læreplan	Mål/kompetansemål
M74	Mønsterplanen for grunnskolen (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1974)	Hovedmål og Undertema
M87	Mønsterplanen for grunnskolen (Kirke- og utdanningsdepartementet, 1987)	Mål, Hovedemner og Underemner
L97	Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996)	Fellesmål, Mål og Hovedmomenter
LK06	Læreplan i samfunnsfag (Utdanningsdirektoratet, 2013)	Kompetansemål
	Generell del av læreplanen (Utdanningsdirektoratet, 2015)	
LK20	Læreplan i samfunnsfag (Utdanningsdirektoratet, 2020a)	Kompetansemål
	Overordnet del av læreplanen (Utdanningsdirektoratet, 2017)	
R94 (vgs)	Læreplan for videregående opplæring: Samfunnslære (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994)	Fellesmål, Mål og Hovedmomenter
LK06 (vgs)	Læreplan i samfunnsfag (Utdanningsdirektoratet, 2013)	Kompetansemål
LK20 (vgs)	Læreplan i samfunnskunnskap (Utdanningsdirektoratet, 2020b)	Kompetansemål

Utvalget i oppgaven består av læreplaner i læreplanverkene fra 1974-2020. Generell del/Overordnet del kom i 1993 og er derfor gjeldende for læreplanverkene R94, L97, LK06 og LK20. I læreplanverkene M74 og M87 er det ingen spesifikk Generell del, men de første kapitlene i hvert av læreplanverkene kalles for Generell del selv om de ikke har lik oppbygning. Disse delene kan tolkes som en Generell del og er derfor også en del av analysen. Samfunnsfaget har hatt en utvikling ved endring av navn og oppbygning. Derfor vil

det i hvert kapittel i analysen være en kort beskrivelse av hvilke læreplaner som er innlemmet i analysen fra det aktuelle læreplanverket.

Når man skal sammenligne læreplaner fra ulike læreplanverk byr dette på noen problemer. Oppbygningen til de ulike læreplanverkene er ulike. Som tabell 1 viser så defineres noen mål som kompetansemål, mens i andre læreplanverk defineres de som hovedmål. For å kunne sammenligne læreplanene må jeg dermed ta noen valg i hva jeg definerer som mål. Jeg velger dermed å sidestille begrepene Hovedmål, Undertema, Mål, Hovedemner, Underemner, Fellesmål, Hovedmomenter og Kompetansemål. Eksempelvis er ett funn under Hovedmål i M74 sidestilt med ett funn Kompetansemål i LK20.

5.4. Gjennomføring av analyse

Gjennomføringen av innholdsanalysen hadde en abduktiv tilnærming hvor jeg varierte mellom å være teoridrevet og empiridrevet. Jeg startet med å gjøre en grov analyse for å se hvilke begreper som sto beskrevet i læreplanene. Etter den grove analysen fant jeg teori som kunne være med på å forklare de begrepene jeg fant. Med utgangspunkt i teorien kunne jeg dermed lage kodekriterier (tabell 2) for de ulike oppfatningene av demokrati og medborgerskap. Denne utviklingen av kategorier for koding kalles ifølge Hsieh og Shannon for rettet tilnærming (Bakken & Andersson-Bakken, 2021, s. 314). Denne tilnærmingen er en kombinasjon av deduktiv og induktiv fremgangsmåte hvor man starter analysen med å bruke noen grove teoretiske kategorier, for deretter å endre på kategoriene basert på funnene man gjør i empirien (Bakken & Andersson-Bakken, 2021, s. 314).

Tabell 2 Koding av demokrati- og medborgerskapsoppfatningene

<u>Kommunitarisme</u>		<u>Liberalisme</u>	
Forpliktende, plikter, verdier, fellesskap, enighet, rasjonell, objektiv		Individ, rettigheter, frihet, valg, personlig utvikling, rettsstat,	
<u>Deltaker oppfatning</u>	<u>Deliberativ oppfatning</u>	<u>Liberalistisk oppfatning</u>	<u>Radikal oppfatning</u>
Forpliktende, plikter, allmenndannelse, verdier, fellesskap, tilknytning, tilhørighet, samhold, referanserammer, ansvarlighet	Kommunikasjon, dialog, samtale, plikter, diskusjon, rasjonell, saklig, objektiv, enighet, elevråd, klasseråd, gruppearbeid	Individ, rettigheter, individuelle kunnskapsmål, frihet, valg, grunnleggende ferdigheter, rettsstat, individualisering, tilpasset opplæring, personlig utvikling, handlende	Respekt, påvirkning, ulike meninger, følelser, samhörighet, objektiv, kritikk, konflikt, lidenskap

Analysen baserte seg dermed på kodekriteriene (tabell 2) og jeg kunne gå i gang med selve analysen av de ulike læreplanene i samfunnsfag. Først ble Generell del/Overordnet del analysert ved å lese hele teksten og finne steder i teksten som hadde demokrati eller medborgerskap som tema. Deretter benyttet jeg meg av kodekriteriene for å se hvilke demokratioppfatninger som kom frem i disse delene av teksten. Etter å ha sett på Generell del/Overordnet del gikk jeg videre til Mål/Kompetansemål hvor jeg gikk gjennom alle og fant mål som hadde begreper fra kodekriteriene. Målene ble deretter kategorisert i en demokratioppfatning og registrert som funn. Denne fremgangsmåten ble benyttet på alle læreplanverkene og de spesifikke læreplanene i samfunnsfag.

5.5. Pålitelighet og gyldighet

Oppgaven gyldighet og pålitelighet sier noe om hvilke begrensninger og påvirkninger jeg som forsker har. Gyldigheten handler om å reflektere over «hvilke begrensninger som er knyttet til egen forskning [...]» (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 222). Mens pålitelighet handler om «[...] hvordan han eller hun gjennom sin måte å gjennomføre forskningen på kan ha påvirket de endelige resultatene» (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 222).

5.5.1 Pålitelighet

Påliteligheten til en studie kan i stor grad knyttes opp til om man kan gjenta en studie og få samme resultater igjen. I en kvalitativ studie med forskerens subjektive tolkninger vil ikke dette ha noen hensikt. Dermed blir påliteligheten refleksjon rundt egen påvirkning og transparens ved å gjøre forskningsprosessen synlig (Postholm & Jacobsen, 2018, s. 224).

Min påvirkning er i liten grad relevant når det gjelder datautvalget. Jeg har ingen påvirkning på utvalget da jeg tolker dokumenter. Det jeg i større grad må reflektere over er min påvirkning av tolkningen. I en tolkning vil det alltid være en form for subjektivitet. Å etterstrebe objektivitet vil alltid være bra, men i utgangspunktet umulig. Jeg har holdninger, erfaringer og verdier som vil påvirke hvilke teorier jeg benytter meg av og hvordan jeg tolker funnene. Dermed er det i stor grad viktigheten av å være transparent som sier noe om studiens pålitelighet i denne sammenhengen (Larsen, 2017, s. 14). Måten jeg oppnår transparens er ved å være tydelig på hvilke kodekriterier jeg har brukt for å analysere datautvalget og vise hvordan jeg har gått fram og tolket de ulike læreplanene.

5.5.2 Gyldighet

Larsen (2017) deler gyldighet inn i tre begreper innenfor kvalitative studier, bekreftbarhet, troverdighet og overførbarhet. Bekreftbarhet går ut på om studien faktisk undersøker det den skal undersøke. Altså om det er samsvar mellom problemstilling, metode og innsamlet data (s. 93). Postholm og Jacobsen (2018) kaller dette for indre gyldighet. I kvalitative studier vil den indre gyldigheten komme fra hvor godt de teoretiske begrepene representerer empirien og i hvor stor grad begrepene er meningsfulle for empirien og leseren (s. 229-230). I denne oppgaven vil den indre gyldigheten komme fra hvor godt demokratioppfatningen representerer empirien. Man kan i stor grad se at disse oppfatningene representerer empirien i form av funnene gjort i analysen. Oppgavens problemstilling spør om hvilke oppfatninger som kommer til uttrykk i læreplanen og de teoretiske begrepene representerer dermed empirien. Troverdighet handler om hvor troverdige tolkingene av empirien og funnene er. Altså om tolkningen framstår riktig ovenfor leseren av studien (Larsen, 2017, s. 93). Overførbarhet (ytre gyldighet) handler om hvorvidt funnene kan si noe om andre sosiale sammenhenger, altså generaliseres. Innenfor kvalitative studier vil det være naturlig å snakke om en naturalistisk generalisering. Da kvalitative studier viser til en spesifikk kontekst med et lite datautvalg vil det være vanskelig å generalisere på generelt grunnlag. Kvalitative studier

har som mål å inviterer leseren inn i forskningsprosessen og få leseren til å kjenne seg igjen. På den måten vil funnene kunne bli generalisert til andre sosiale sammenhenger ved at mennesker kjenner jeg igjen (Larsen, 2017, s. 94; Postholm & Jacobsen, 2018, s. 238). I min oppgave vil målet være å oppnå en naturalistisk generalisering hvor funnene ikke er kontekstspesifikke, men noe leseren kan kjenne seg igjen i. Måten å oppnå dette, er gjennom transparens rundt forskningsprosessen slik at andre lettere kan kjenne seg igjen i noen av funnene.

6.0 Empiri og analyse

I dette analysekapitlet skal jeg analysere læreplanverkene M74 til og med LK20. I og med at analysen skal se på både læreplaner for grunnskolen og for videregående opplæring så velger jeg å dele dette kapitlet i to deler. Først presenteres analysen for de ulike læreplanene på grunnskolenivå, inkludert Generell del/Overordnet del, før jeg etterpå presenterer analysen for læreplanene på videregåendenivå. Grunnlaget for dette er at begrepsbruken i læreplanene er på et høyere nivå på videregående og derfor kan det være utfordrende å sammenligne disse læreplanene med grunnskolenivået. LK06 er den eneste læreplanen som inneholder både kompetansemål for grunnskolen og videregående i samme læreplan. Denne læreplanen vil bli delt i to, selv om læreplanen er skrevet som et dokument.

Det vanskeligste med å analysere og sammenligne læreplaner fra ulike tider er at de har helt forskjellig oppbygning. Det man i dagens læreplan kjenner som kompetansemål var i tidligere læreplaner mål, temaer og undertemaer. Derfor vil det under hvert kapittel i analysen være et kort avsnitt om hvordan de ulike læreplanene er bygget opp slik at en lettere kan forstå utviklingen fra en læreplan til en annen.

Analysen vil framstilles både gjennom tabeller og tekst. I tabellene tar jeg utgangspunkt i kompetansemål og teller opp hvor mange kompetansemål jeg finner som omhandler demokrati og medborgerskap. Deretter kategoriserer jeg kompetansemålene i hvilken oppfatning av demokrati/medborgerskap de passer inn under. Noen kompetansemål kan passe inn under flere oppfatninger og noen kompetansemål er ikke spesifikke. Noen mål faller inn under flere oppfatninger fordi målene enten er lange, eller har nøkkelord som passer inn under flere oppfatninger. Ett eksempel er kompetansemålet «Gjøre rede for hvilke muligheter, plikter og rettigheter barn og unge har til medvirkning» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 8). Her vises det både til en liberal demokratioppfatning gjennom begrepet rettigheter, men også en kommunitaristisk oppfatning gjennom begrepet plikter. Målene som ikke er spesifikke kategoriseres som «generelle demokratimål». Et eksempel på dette er «gjere seg kjende med korleis kommunar og fylkeskommunar er organisert[...]» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 185). Dette kompetansemålet faller inn under demokrati og medborgerskap, men er ikke spesifikk for noen av oppfatningene som jeg legger til grunn i analysen.

6.1 Læreplaner i grunnskolen

Læreplanene for grunnskolen som ligger til grunn for denne analysen er Mønsterplan av 1974, Mønsterplan av 1987, Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97), Kunnskapsløftet 2006 og Kunnskapsløftet 2020.

6.1.1 Mønsterplanen av 1974 (M74)

I mønsterplanen av 1974 består samfunnsfaget av disiplinene geografi, historie og samfunnskunnskap, og ligger under orienteringsfag (kalt O-fag) sammen med heimstadiære, naturfag og orienteringsfaget. Heimstadiære har planer fra 1-3. trinn, naturfag og samfunnsfag fra 4-9. trinn og orienteringsfaget fra 1-6. trinn. Dermed er det overlappende planer mellom flere av fagområdene.

Oppbygningen av læreplanen i samfunnsfag består av Mål for faget, Forklaring til de ulike disiplinene, Generell forklaring for 4-6. trinn og 7-9. trinn og deretter Veiledende årsplaner for hvert års trinn med undertemaer.

Generell del og formålet med samfunnsfaget i M74

I Generell del av læreplanen vises det til hvilke mål og oppgaver skolen som institusjon har ovenfor elevene, opplæringen og samfunnet. Inn under overskriften/kategorien «samarbeidsformer» presenteres demokrati som begrep og medborgerskap som ide uten at medborgerskapsbegrepet blir brukt spesifikt. «I den pedagogiske situasjonen som skolen representerer, må samarbeid mellom lærere og elever ta sikte på gradvis å utvikle demokratiske idéer og demokratisk praksis» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 15) – her ser man at læreplanen fokuserer på demokrati som samarbeid og noe elevene skal gjøre praktisk. At demokrati legges under samarbeid i Generell del underbygger at læreplanen har en kommunitaristisk demokratioppfatning (deltaker-/deliberativ demokrati) hvor samarbeid og deltakelse er viktige begreper.

Også i *Forklaringen til samfunnsfaget* finner man en kommunitaristisk demokratioppfatning gjennom fokus på felleskapet og elevenes ansvar overfor samfunnet.

Av hensyn til samfunnet og felleskapet må den enkelte ofte slå av på sine personlige krav til fri utfoldelse. Samtidig som elevene øves opp til felles ansvar, må de lære å

sette pris på de goder som et velordnet samfunn yter til gjengjeld (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 181).

Denne framstillingen kan tolkes i en kommunitaristisk demokratioppfatning fordi elevene skal lære å gi slipp på sin frie utfoldelse til fordel for felleskapet.

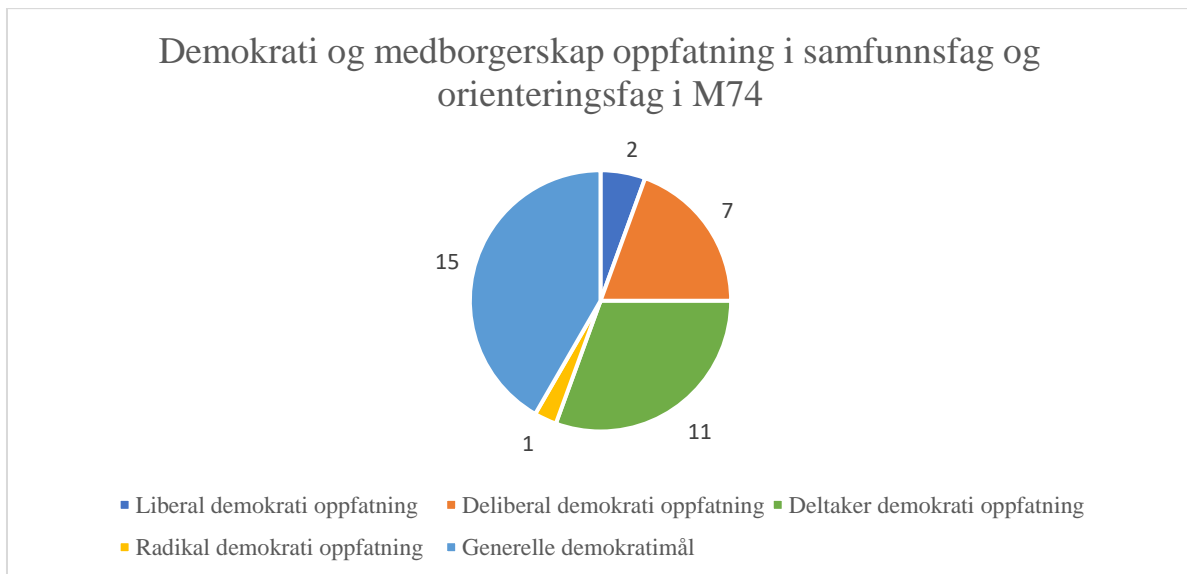
Hovedmål og undertemaer fra M74

I mønsterplanen av 1974 finner jeg totalt fire hovedmål og 18 undermål/temaer som omhandler demokrati og medborgerskap. Fagene som inneholder demokrati og medborgerskap er heimstadelære, samfunnsfag og orienteringsfaget. Tabell 3 viser hvordan disse målene fordeler seg på de ulike fagene.

Tabell 3 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag og orienteringsfag i M74

Fagområde	Hovedmål med demokrati/medborgerskap	Undertema med demokrati/medborgerskap
Heimstadelære	1 av 4	-
Samfunnsfag (samfunnskunnskap)	1 av 3	9 av 47
Orienteringsfag	2 av 5	9 av 93

Tabell 3 viser at hovedvekten av opplæringen i demokrati og medborgerskap ligger i fagene samfunnsfag og orienteringsfaget.

Figur 1 Hovedmål og undermål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i M74

Figur 1 gir en oversikt over hvor mange koder de ulike demokratioppfatningene har i Hovedmålene og Undermålene. Generelle demokratimål har 15 koder, liberal demokratioppfatning har 2 koder, deliberalt demokratioppfatning har 7 koder, deltakerdemokratioppfatning har 11 koder og radikal demokratioppfatning har 1 koding.

Figur 1 viser hvordan demokrati- og medborgerskapsmålene fordeles på de ulike oppfatningene. Hovedvekten av målene med demokrati og medborgerskap kategoriseres som generelle demokratimål da de framstår ganske vage og lite forklarende. Ett eksempel er hovedmålet «Vårt demokratiske styresett: Storting og Stortingsvalg[...]» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 186). Mange av de generelle målene handler om opplæring i styresett og hvordan stat, fylker og kommuner fungerer. Disse målene er veldig lite spesifikke for noen av de fire demokratioppfatningene, men er likevel mål som omhandler demokrati.

Innenfor de fire demokratioppfatningene er det deliberalt demokrati og deltakerdemokrati som står sterkest. Deliberalt demokratioppfatning blir presentert i læreplanen gjennom fokuset på samarbeid gjennom dialog og spesielt gjennom skoledemokratiet. Undermålet «Lag og organisasjoner» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 186) presenterer både skoledemokratiet og elevråd. Dette er begge måter å fremme det deliberale demokratiet. Deltakerdemokrati blir trukket fram gjennom fokuset på plikter og ansvaret om å delta. «Samfunnet og den enkeltes plikter og ansvar overfor sine medmennesker» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 211) er et eksempel på hvordan læreplanen vektlegger fokuset på plikter og ansvar for den enkelte elev.

Som nytt begrep vises det liten plass til radikal demokratioppfatning i M74, men den er representert i noen grad. Ett funn ble gjort av radikal demokratioppfatning og det omhandler samhørighet som er et begrep som er viktig innenfor denne oppfatningen. Funnet ble gjort i temaet «Den enkelte og de andre: Samhørighet med andre (familie, nasjon, verdenssamfunn).» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s. 186).

Medborgerskap nevnes ikke eksplisitt i Mønsterplanen av 1974, men begrepet har likevel en plass i læreplanen. I og med at medborgerskap innebærer rettigheter og plikter enhver borger har (Solhaug, 2021) er det mulig å tolke planen dit hen at medborgerskap flettes inn i demokratibegrepet gjennom fokus på rettigheter og plikter. Dermed skiller ikke analysen av denne planen på demokrati og medborgerskap og oppfatningen av medborgerskap faller inn under en deliberalt- og deltakeroppfatning i Mønsterplan av 1974.

6.1.2 Mønsterplanen av 1987 (M87)

Det er noen likheter mellom M74 og M87 i hvordan samfunnsfagopplæringen er bygget opp. Som i M74 er orienteringsfaget en del av opplæringen. Fra 1-6. trinn har elevene orienteringsfag og fra 7-9. trinn har elevene samfunnsfag. Selv om det ikke er spesifisert kan man ut ifra målene se at orienteringsfaget er bygget opp rundt samfunnskunnskap, naturfag, historie og geografi. Dette tydeliggjøres gjennom målet «å gi elevene allsidig kunnskap om seg selv, om hjem og nærmiljø, historie og samfunnsliv, naturgrunnlag og geografi» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 212).

Mønsterplanen av 1987 er bygget opp med Mål, Hovedemner og Underemner. Målene er generelle for alle trinn, mens hovedemnene og underemnene er delt inn i 1-3. trinn og 4-6. trinn i orienteringsfaget og 7-9. trinn i samfunnsfaget.

Generell del og formålet med samfunnsfaget i M87

I Generell del av M87 vises det til at elevene skal utvikle demokratiske holdninger og at samarbeid er en viktig del av utviklingen. Dette tydeliggjøres gjennom sitatet «Samtidig er det nødvendig å vise omtanke for felleskapets behov. Elevene må lære å forstå at det å leve sammen, dele arbeid og ansvar i hjem, skole og samfunn, krever samarbeid.» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 19). Her vises det til en kommunitaristisk demokratioppfatning gjennom deltakerdemokrati. Elevene skal lære demokratiske holdninger (medborgerskap) gjennom samarbeid og å sette felleskapets behov foran sine egne. Denne oppfatningen fremmes også i kapitlet *skolen i samfunnet* gjennom «Skolen skal fremme et demokratisk samfunnssyn og stimulere elevene til aktivt samfunnsengasjement.» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 21).

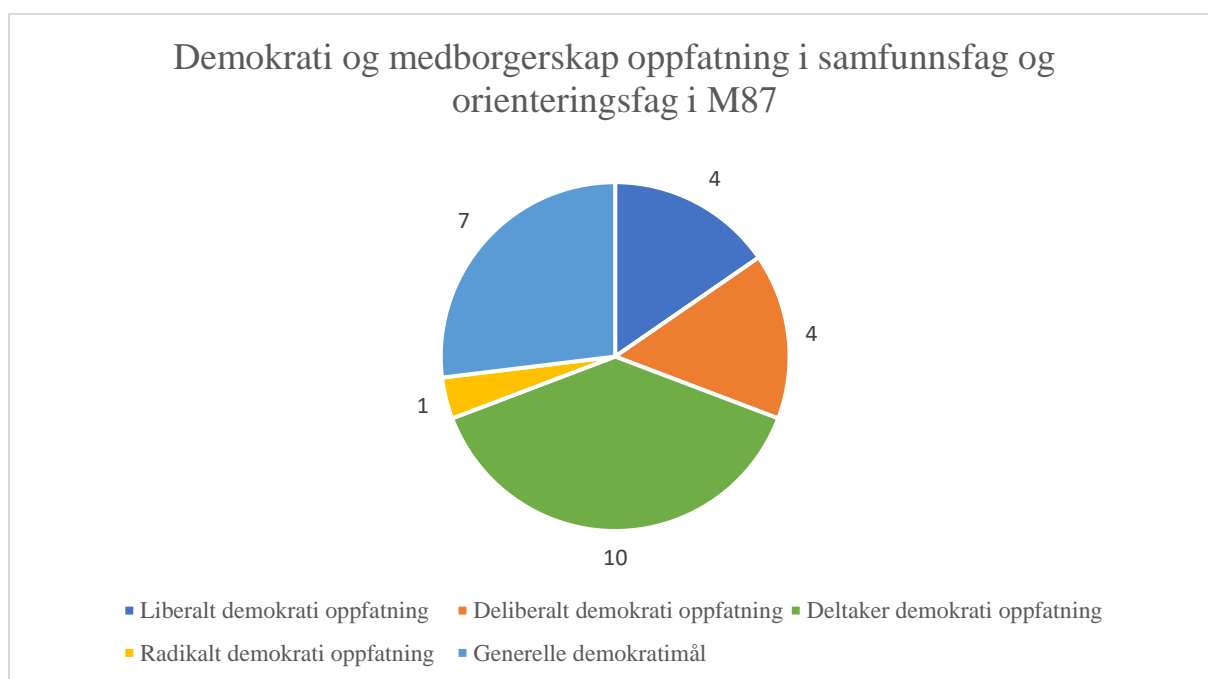
Mål, hovedemner og underemner i M87

I Mønsterplan av 1987 er det totalt 14 hovedmål fordelt på orienteringsfag og samfunnsfag. Av disse er det tre mål som kan kategoriseres til å omhandle demokrati og medborgerskap. I læreplanene er det totalt 25 hovedemner med til sammen 165 delemner. Av disse 165 delemnene er det 14 som kan ses i sammenheng med demokrati og medborgerskap. Tabell 4 viser hvordan disse målene fordeler seg på de ulike fagene.

Tabell 4 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag og orienteringsfag i M87

Fagområde	Hovedmål med demo/medborg	Hovedemner med demokrati/medborg	Delemner med demo/medborg
Orienteringsfag (1-6. trinn)	2 av 7	3 av 13	8 av 110
Samfunnsfag (7-9. trinn)	1 av 7	4 av 12	6 av 55

Tabell 4 viser at opplæringen i demokrati og medborgerskap er ganske likt fordelt mellom orienteringsfag og samfunnsfag.

Figur 2 Mål, hovedemner og underemner kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i M87

Figur 2 gir en oversikt over hvor mange koder de ulike demokratioppfatningene har i Målene, Hovedemner og Underemner. Generelle demokratimål har 7 koder, liberal demokratioppfatning har 4 koder, deliberalt demokratioppfatning har 4 koder, deltakerdemokratioppfatning har 10 koder og radikal demokratioppfatning har 1 koding.

Som Figur 2 viser så viderefører Mønsterplan av 1987 deler av Mønsterplan av 1974 ved at det fortsatt er en stor del generelle demokratimål. Disse målene har som formål å gi innsikt i hvordan demokratiet fungerer og at det finnes flere ulike typer styringsformer. Ett eksempel på dette er «Styreformer i andre land: Ulike former for demokrati, diktatur. Politiske ideologier.» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 236). Som tabell 4 viser så er omfanget av generelle demokrati mål stor i M87, men det er likevel betraktelig mindre enn i M74 ifølge tabell 3.

Mønsterplan av 1987 bærer preg av en kommunitaristisk demokrati- og medborgerskapsoppfatning fordi det er gjort flest funn av deliberat- og deltakerdemokrati oppfatning. «Å utvikle elevenes ansvarsfølelse for seg selv, sine medmennesker og sine omgivelser og stimulere dem til aktivt samfunnsengasjement» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 228) er et eksempel på hvordan disse målene viser til elevenes ansvar overfor seg selv og andre. Ansvar overfor andre og aktivt samfunnsengasjement kan ses i sammenheng med en deltakerdemokratioppfatning.

Selv om hovedvekten av mål kan ses i lys av kommunitarismen så skjer det også en utvikling i den liberale oppfatningen. Fra M74 til M87 skjer det en økning i antall mål som kan oppfattes som liberalt demokrati. Begrepet rettigheter får en større plass i læreplanen enn tidligere som gjør at planen i større grad også inneholder mål med liberal karakter. Ett eksempel på mål med rettigheter som begrep er «*Enkeltmennesket og politiske beslutninger: [...] Medansvar, medbestemmelse, rettigheter og plikter*» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s. 236).

Som i M74 er det liten vekt på radikal demokratioppfatning i M87. Ett funn ble gjort av mål som kunne oppfattes inn under en radikal demokratioppfatning nemlig «Å gi elevene selvtilit og tro på at de hver for seg og sammen med andre kan påvirke samfunnsutviklingen». Dette målet kan tolkes til å omhandle både deliberalt, liberalt og radikalt demokrati gjennom samhörighet og muligheten til å påvirke samfunnsutviklingen.

Medborgerskap som begrep nevnes heller ikke i denne læreplanen. Selv om begrepet ikke nevnes så er det likevel mulig å se at læreplanen har fokus på medborgerskap i en deltakerdemokratioppfatning gjennom samarbeid og plikter som viktige nøkkelbegreper i denne læreplanen.

6.1.3 Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L97)

Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen er første læreplan etter Reform 97 hvor grunnskolen ble endret fra 9 til 10 år. Samfunnsfagets struktur og oppbygning skiller seg fra tidligere læreplaner ved at orienteringsfaget nå er borte og alt av samfunnsfaglig undervisning ligger under samfunnsfaget.

Samfunnsfagets læreplan starter med innledning som forklarer fagets plass skolen. Videre er samfunnsfaget bygget opp med fellesmål som er gjeldende alle årene, mål for 1-4 trinn, 5-7 trinn og 8-10 trinn og deretter hovedmomenter for hvert enkelt trinn.

Generell del og formålet med samfunnsfaget i L97

I Generell del av L97 videreføres oppfatningen om deltakerdemokrati og deliberalt demokrati. I Generell del framheves syv forskjellige mennesketyper elevene skal opplæres til å bli. Den ene mennesketypen er det samarbeidende mennesket. Det samarbeidende mennesket passer inn i en kommunitaristisk oppfatning av demokrati hvor plikter og felleskap står sterkt. Under det samarbeidende mennesket er overskriften «Plikter og ansvar», en overskrift som tydeliggjør kommunitarismens plass i læreplanen. «[...] aktiviteter der alle får plikter for arbeidsfellesskapet[...]» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 41) tydeliggjør dette funnet.

Også i Formålet med faget preges av kommunitarismen gjennom deltaker- og deliberalt demokrati. Ett eksempel på dette er «Kvar nye generasjon må lære å ta del i og halde i hevd demokratiske spelereglar på ulike samfunnsområde.» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 175). Det trekkes frem at elevene må lære å ta del i, altså være aktive deltakende medborgere. Dette sitatet viser også en radikal demokratioppfatning gjennom fokuset på demokratiske spillereglar. Dermed ser man en utvikling for radikal demokratioppfatning som er blitt en del av formålet med faget.

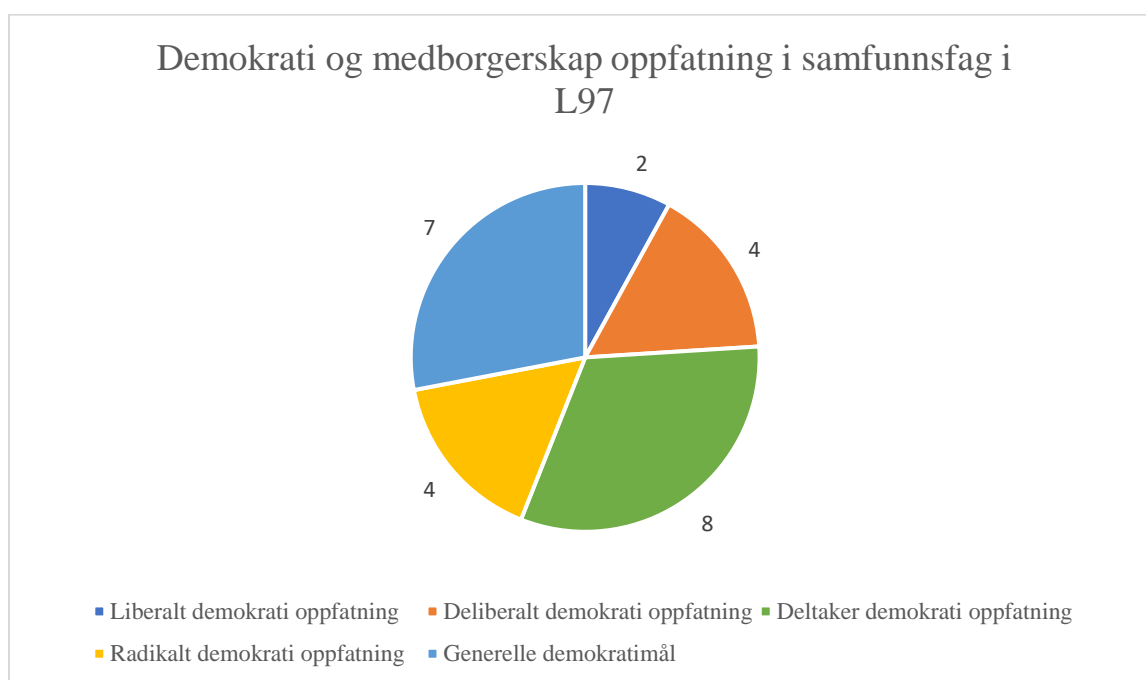
Felles mål, mål og hovedmomenter i L97

I læreplanverket for den 10-årige grunnskolen er det totalt 9 mål og av disse er det tre som omhandler demokrati og medborgerskap. Det er totalt 109 hovedmomenter hvor 11 av disse kan tolkes til å omhandle demokrati og medborgerskap. Det skjer en utvikling fra 1-4 trinn til 5-7 trinn og til 8-10 trinn ved at det blir flere hovedmomenter som omhandler demokrati og medborgerskap. Tabell 5 viser hvordan disse målene fordeler seg på ulike trinn.

Tabell 5 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i L97

Trinn	Mål med demokrati/medborgerskap	Hovedmomenter med demokrati/medborgerskap
1-4 klasse	1 av 3 (Individ og samfunn)	2 av 37
5-7 klasse	1 av 3 (samfunnskunnskap)	4 av 28
8-10 klasse	1 av 3 (samfunnskunnskap)	5 av 44

Som tabell 5 viser så ser man at opplæringen i demokrati og medborgerskap er fordelt over alle trinnene og preger ikke ett trinn spesifikt.

Figur 3 Fellesmål, mål og hovedmomenter kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i L97

Figur 3 gir en oversikt over hvor mange koder de ulike demokratioppfatningene har i Fellesmålene, målene og hovedmomentene. Generelle demokratimål har 7 koder, liberal demokratioppfatning har 2 koder, deliberalt demokratioppfatning har 4 koder, deltakerdemokratioppfatning har 8 koder og radikal demokratioppfatning har 4 koder.

Funnene av generelle demokratimål svekkes ikke i L97 i forhold til tidligere læreplaner. Som Figur 3 viser så ligger en stor del av målene i denne kategorien fordi målene omhandler institusjoner og politiske partier. «Bli kjende med viktige institusjoner i demokratiet vårt: dei politiske partia, Stortinget, regjeringa, Sametinget, fylkesting, kommunestyre, rettsstell og forsvaret» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 182). Disse målene viser ikke til noen spesifikk oppfatning og de har en stor del av målene i L97.

Som man ser i Figur 3 kategoriseres hovedvekten av målene i de kommunitaristiske oppfatningene deltakerdemokrati og deliberalt demokrati med deltakerdemokrati som den mest fremtredende. «Elevene skal utvikle demokratisk engasjement[...]» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 181) viser hvordan læreplanen legger vekt på at elevene skal utvikle engasjement som er en viktig del av deltakerdemokratiet.

For deliberalt demokratioppfatning er det ingen utvikling fra M87 til L97 om man fokuserer på målene. Fra å ha fire funn i M87, er funnene det samme i L97. Ett eksempel på deliberalt demokratioppfatning finner man i Hovedmomentet «erfare kva det vil seie å ha eit ord med i laget når avgjerder skal fattast i skulekvardagen, og at reglar kan endreast» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 180). Liberal demokratioppfatning har derimot fått mindre plass i L97 med en nedgang i antall mål og et fokus i Generell del på samarbeid.

Radikal demokratioppfatning får imidlertid større plass i L97 med en økning fra M87. «Dei skal ha innsikt i retningslinjer og idégrunnlag for politisk virke i eit demokratisk samfunn» (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s. 184) viser hvordan radikal demokratioppfatning får plass i læreplanen. Radikal demokratioppfatning vises i hvordan elevene skal ha innsikt i retningslinjer og idé-grunnlaget for politisk virke. Dette er sider ved radikal demokratioppfatning om hvordan man skal forholde seg til systemet samtidig som man skal utfordrer det.

6.1.4 Kunnskapsløftet 2006 (LK06)

Kunnskapsløftet 2006 bygger videre på L97. Samfunnsfagets struktur og oppbygning er helt lik L97 ved at samfunnsfaget står alene uten orienteringsfag. Generell del i LK06 videreføres fra L97, her er det ingen endringer.

Samfunnsfagets læreplan bytter ut mål med kompetansemål fra tidligere. Læreplanen begynner med Formålet til faget, for deretter å presentere Hovedområdene i faget. Videre presenteres Grunnleggende ferdigheter og kompetansemål etter 4., 7., 10. årstrinn. Hovedområdene i faget er Utforskeren, Geografi, Historie og Samfunnskunnskap.

Generell del og Formålet med samfunnsfaget i LK06

Siden Generell del i LK06 er den samme som L97 er det fortsatt stort fokus på kommunitaristisk demokratioppfatning i form av deltakerdemokrati og deliberalt demokrati. I Formålet med faget ser man imidlertid en dreining over mot en mer liberal demokratioppfatning ved at det er mer fokus på elevene som individer. Der det tidligere var større fokus på fellesskapet så skifter dette til mer individfokus. Ett eksempel på dette er «Som reflekterende og handlenende individer[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 2). Selv om det skjer et skifte så har fortsatt den deliberale og deltakerdemokratioppfatningen plass i denne planen. I første avsnitt i formålet introduseres for første gang begrepet medborgerskap. Det er også her deltakerdemokratioppfatningen får mest plass i formålet «Faget skal stimulere til og gi erfaring med aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 2), men ut over dette er medborgerskap som begrep lite brukt ellers i læreplanen.

I Hovedområdene presenteres for første gang Utforskeren. Utforskeren er med på å vise både en liberal demokratioppfatning, men også en deliberal. Utforskeren har som mål å gi elevene individuelle ferdigheter som både er med på å utvikle individet, men også fellesskapet. Kritisk vurdering trekkes fram som et begrep som viser til den liberale og radikale siden, mens diskusjon er et begrep som viser til den deliberale siden. Begrepet demokratiske ferdigheter presenteres under hovedområdet samfunnskunnskap og er med på å styrke den liberale demokratioppfatningen ved at enkeltindivider skal tilegne seg ferdigheter.

I LK06 presenteres for første gang også fem grunnleggende ferdigheter i faget. De fem grunnleggende ferdighetene er *Muntlige ferdigheter*, *Å kunne skrive*, *Å kunne lese*, *Å kunne regne* og *Digitale ferdigheter*. Dette er individuelle ferdigheter som er del av alle fag og som hver elev skal lære i de ulike fagene. Grunnleggende ferdigheter er med på å gjøre LK06 mer liberal gjennom et økt fokus på hva elevene skal lære som individer. Muntlige ferdigheter på sin side kan også gi et økt fokus på en deliberal og radikal demokratioppfatning gjennom fokuset på debatt og «[...]ytringer, ofte med personlig karakter[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 5)

Kompetansemål i LK06

I LK06 er det totalt 103 kompetansemål i grunnskolen og av disse er det 10 som omhandler demokrati og medborgerskap. Alle kompetansemålene som omhandler demokrati og medborgerskap faller inn under hovedområdet samfunnskunnskap. I samfunnskunnskap er det

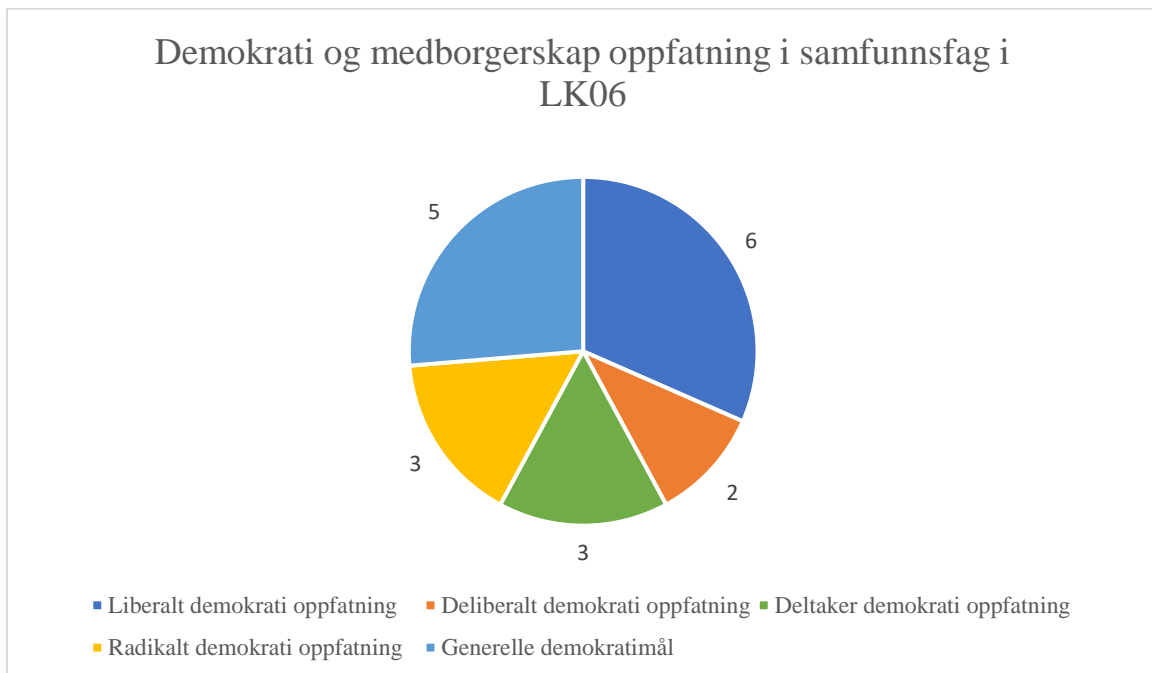
totalt 32 kompetansemål og av disse er det 10 som omhandler demokrati og medborgerskap.

Tabell 6 viser hvordan disse målene fordeler seg på ulike trinn.

Tabell 6 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK06

Trinn	Kompetansemål med demo/medborg (totalt)	Kompetansemål med demo/medborg i Hovedområdet Samfunnskunnskap
Etter 4. trinn	3 av 28	3 av 7
Etter 7. trinn	3 av 37	3 av 13
Etter 10. trinn	4 av 38	4 av 12

Som tabell 6 viser så ser man at opplæringen i demokrati og medborgerskap er fordelt over alle trinnene og preger ikke ett trinn spesifikt. Alle kompetansemålene finner man i Hovedområdet Samfunnskunnskap.

Figur 4 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK06

Figur 4 gir en oversikt over hvor mange koder de ulike demokratioppfatningene har i kompetansemålene. Generelle demokratimål har 5 koder, liberal demokratioppfatning har 6 koder, deliberalt demokratioppfatning har 2 koder, deltakerdemokratioppfatning har 3 koder og radikal demokratioppfatning har 3 koder.

Figur 4 viser at i LK06 er det stor vekt av generelle demokratimål som har fokus på demokratiske institusjoner og ideologi. Et eksempel på dette er «gjøre rede for de viktigste maktinstitusjonene i Norge og deres hovedoppgaver[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 8). LK06 prøver å balansere mellom å lære elevene om demokrati som institusjon gjennom de generelle demokratimålene og ved å gjøre demokrati til en ferdighet gjennom medborgerskap og demokratiske ferdigheter. LK06 prøver også i stor grad å gjøre demokrati til verdier og holdninger og ett eksempel på dette er «Sentralt i arbeidet med samfunnsfaget står forståelse av og oppslutning om grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling.» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 2).

LK06 som helhet legger mest vekt på den liberale demokratioppfatningen. Både gjennom kompetansemålene og gjennom Formålet med faget. I kompetansemålene omhandler liberal demokratioppfatning for det meste rettigheter. «Gi eksempler på barns rettigheter[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 7) er et eksempel på kompetansemål som trekker frem rettigheter som begrep. Dette faller inn i den liberale demokratioppfatning som vektlegger rettigheter.

De kommunitaristiske oppfatningene deltakerdemokrati og deliberalt demokrati svekkes i LK06 i forhold til tidligere læreplanverk. Fra å omfatte ca. halvparten av antall funn i kompetansemålene i tidligere læreplaner så faller deltaker- og deliberalt demokrati til rundt en fjerdedel. Dette fallet er med på bygge opp under de andre funnene som er gjort i LK06, nemlig at liberal demokratioppfatning styrkes og dermed svekkes i noen grad kommunitaristiske oppfatninger.

Radikal demokratioppfatning får også større plass i LK06. Her ligger hovedvekten på at elevene skal læres opp til at vi kan ha forskjellige meninger og at vi skal ha respekt for andres syn. «Diskutere samfunnsfaglige tema med respekt for andres syn[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 7) er et kompetansemål som viser den radikale demokratioppfatningen ved å vise respekt for at vi mener forskjellig. Dette er en viktig del av den radikale demokratioppfatningen ved at alle skal ha rett til å kjempe for sin mening, samtidig som man anerkjenner den andres rett til å mene noe annet.

6.1.5 Kunnskapsløftet 2020 (LK20)

Kunnskapsløftet 2020 er det siste og gjeldene læreplanverket i norsk skole i dag.

Læreplanverket består av separate læreplaner for samfunnsfag i grunnskolen og på videregående. En stor endring fra LK06 er at det er lagt inn tre tverrfaglige temaer som skal inn i alle fag. Blant disse er *Demokrati og medborgerskap* interessant for denne oppgaven, det kommer jeg tilbake til senere i dette kapitlet.

I motsetning til LK06 som videreførte Generell del fra L97, så presenterer LK20 en ny Generell del. Den nye Generell del får nytt navn og kalles Overordnet del. Overordnet del ser på formålet, prinsippene og verdigrunnlaget for opplæringen.

Læreplan i samfunnsfag er til en viss grad ganske lik i sin oppbygning som i LK06. Formålet står først og videre kommer Kjerneelementer (tidligere hovedområder), Tverrfaglige temaer, Grunnleggende ferdigheter og til slutt kompetansemål etter 2., 4., 7., og 10. trinn.

Overordnet del og Om faget i samfunnsfag i LK20

Overordnet del i LK20 skiller seg fra tidligere Generell del i L97 og LK06. Der L97 og LK06 fokuserte på ulike typer mennesker (eks: Det samarbeidende mennesket) fokuserer Overordnet del på verdigrunnlag og prinsipper for opplæringen. I opplæringens verdigrunnlag er det et eget kapittel om demokrati og medvirkning. Kapitlet bærer preg av en liberal og radikal demokratioppfatning. Kapitlet handler om å gi elevene forståelse og ferdigheter på individnivå for å fungere i felleskapet. «Den skal gi elevene forståelse for demokratiets spilleregler og betydningen av å holde disse i hevd» (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 8) her vises det til både liberal og radikal demokratioppfatning. Spesielt radikal demokratioppfatning kommer til syne gjennom fokuset på demokratiets spilleregler. Denne demokratioppfatningen kommer også til syne gjennom fokuset på mindretallets vern. Ett eksempel på dette er kompetansemålet «Vern av mindretallet er et avgjørende prinsipp i en demokratisk rettsstat og et demokratisk samfunn.» (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 8). Selv om liberal og radikal demokratioppfatning har størst fokus, så finnes det også eksempler på kommunitaristiske oppfatninger. Begreper som demokratiske verdier og demokratisk deltakelse gir eksempler på at også deltaker- og deliberal demokratioppfatning er til stede i kapitlet.

I Om faget i samfunnsfaget presenteres det i noen grad deltaker- og deliberal demokratioppfatning. Elevene skal bli deltakende og engasjerte medborgere og utvikle et

aktivt medborgerskap (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 2). Videre i læreplanen presenteres kjerneelementet *Demokratiforståelse og deltakelse*. I dette kjerneelementet er det vanskelig å finne en enkelt demokratioppfatning. Kjerneelementet inneholder begreper som medvirkning, rettigheter, samarbeid, organisere seg og demokrati i praksis. Alle disse begrepene treffer innenfor hver sin type demokratioppfatninger, og dermed er det vanskelig å definere hvilken demokratioppfatning som er ledende i dette kjerneelementet.

Det samme gjelder det tverrfaglige temaet *Demokrati og medborgerskap*. Her er fokuset på ferdigheter, demokratiske verdier og aktivt medborgerskap. Alle disse begrepene er med i ulike former for demokratioppfatning.

Når det gjelder grunnleggende ferdigheter så er disse like som i LK06. Grunnleggende ferdigheter faller inn under liberal demokratioppfatning fordi fokuset ligger på å utvikle enkeltindividets egne ferdigheter, altså individuelle ferdigheter.

Den radikale demokratioppfatningen er representert i stor grad i Om faget. Gjennom det økte fokuset på kritisk tenkning, toleranse, respekt og forståelse for andres meninger og valg.

Kritisk tenkning nevnes 6 ganger i hele læreplanen i ulike varianter av begrepet. Dette økte fokuset på kritisk tenkning gir større plass til radikal demokratioppfatning i læreplanen.

«Samfunnsfaget skal bidra til engasjement, kritisk tenkning, skaperglede og utforskertrang og bygge opp under holdninger og verdier som toleranse, likeverd og respekt»

(Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 2) viser hvordan læreplanen øker fokuset på kritisk tenkning, toleranse og respekt. Innenfor Kjerneelementet *Samfunnskritisk tenkning og sammenhenger* finner man «De [elevene] skal vurdere kunnskap, hendelser og fenomener fra ulike perspektiver og reflektere over hvorfor menneskene har gjort og gjør ulike valg»

(Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 3) som fremmer forståelsen for andres valg. Også i det

Tverrfaglige temaet *Demokrati og medborgerskap* finner man funn av radikal

demokratioppfatning. «Gjennom arbeid med samfunnsfag skal elevene tenke kritisk, innta ulike perspektiver, håndtere meningsbrytning og vise aktivt medborgerskap» setter fokus på kritisk tenkning, forståelse for ulike perspektiver og meningsbrytning som passer inn under den radikale demokratioppfatningen.

Forskrift til opplæringslova kapittel 3 (Forskrift til opplæringslova, 2006, §3) ble endret i 2020 gjennom *Endr. i forskrift til opplæringslova og forskrift til friskolelova* (2020, §3) som

gjør at jeg analyserer denne læreplanen på en litt annerledes måte enn ved tidligere

læreplaner. I den oppdaterte forskriften §3-3 står det «Grunnlaget for vurdering i fag er

kompetansemåla i læreplanen i faget. Kompetansemåla skal forståast i lys av teksten om faget i læreplanen» (Forskrift for opplæringslova, 2006, §3-3). Dermed skal kompetansemålene ses i lys av Om faget. Dette gjør at læreplanen legger større vekt på Om faget enn tidligere i tidligere læreplaner.

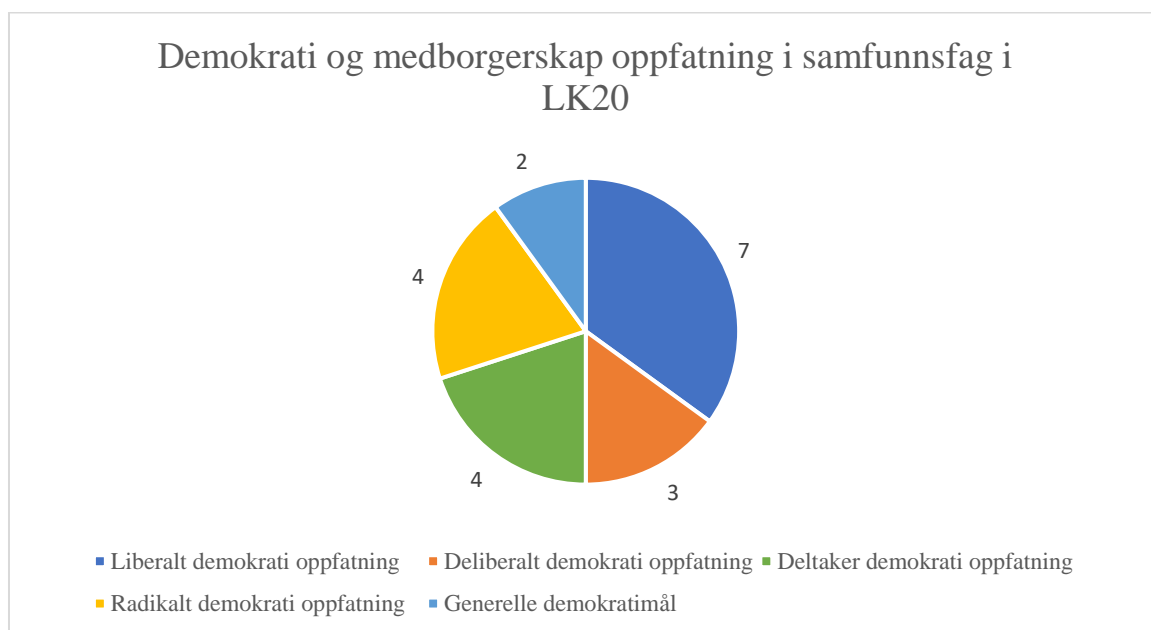
Kompetansemål i LK20

I LK20 er det 62 kompetansemål totalt og av disse omhandler 14 kompetansemål demokrati og medborgerskap. Der det i tidligere læreplaner har vært et egne kompetansemål for hvert enkelt Hovedområde (kjerneelement), så er ikke kompetansemålene kategorisert slik i LK20. Dermed er ligger ikke hovedvekten av demokrati og medborgerskap kompetansemål i et spesifikt kjerneelement. Tabell 7 viser hvordan disse målene fordeler seg på ulike trinn.

Tabell 7 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK20

Trinn	Kompetansemål med demo/medborg (totalt)
Etter 2. trinn	3 av 13
Etter 4. trinn	3 av 13
Etter 7. trinn	4 av 17
Etter 10. trinn	4 av 19

Som tabell 7 viser så ser man at opplæringen i demokrati og medborgerskap er fordelt over alle trinnene og preger ikke ett trinn spesifikt.

Figur 5 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK20

Figur 5 gir en oversikt over hvor mange koder de ulike demokratioppfatningene har i kompetansemålene. Generelle demokratimål har 2 koder, liberal demokratioppfatning har 7 koder, deliberal demokratioppfatning har 3 koder, deltakerdemokratioppfatning har 4 koder og radikal demokratioppfatning har 4 koder.

Et stort skille mellom LK20 og tidligere læreplaner er antall kompetansemål. I LK20 er det færre kompetanse mål som igjen er bredere og mindre konkrete. Dette gjør at det er færre generelle demokratimål om ideologier og politikk. Der det i alle læreplaner fra M74 til og med LK06 har vært kompetansemål som omhandler politiske partier, så er ikke dette nevnt i LK20. Målene framstår mer åpne og tolkbare som gjør dem mer egnet for å finne ulike former for demokrati- og medborgerskapsoppfatninger.

Som Figur 5 viser så er kompetansemålene i LK20 er spredd over flere demokratioppfatninger, men hovedvekten ligger i liberal demokratioppfatning. Den liberale demokratioppfatningen vises gjennom fokuset på rettigheter og individer i kompetansemålene. «Presentere og gi eksempler på rettigheter barn har i Norge og verden[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 6) er et eksempel på dette fokuset og er et kompetansemål etter 2. trinn. Dermed er det et tidlig fokus på at elevene skal få en forståelse av hva rettigheter er og dette står sterkt i den liberale demokratioppfatningen.

Slår man sammen de kommunitaristiske oppfatningene deltaker- og deliberal demokratioppfatning vil disse ha like stor plass i kompetansemålene som liberal demokratioppfatning. Disse oppfatningene har del i kompetansemålene gjennom fokuset på hvordan elevene skal lære hvordan de kan være med å påvirke beslutninger og gjennom samarbeid. Kompetansemålet «utforske og gi eksempler på hvordan barn kan påvirke beslutninger og samarbeide om demokratiske prosesser» (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 6) er et eksempel på hvordan planen innlemmer deltaker- og deliberal demokratioppfatning i læreplanen.

Radikal demokratioppfatning har større plass i LK20 enn LK06, med 4 koder mot 3 tidligere. Siden det i tillegg er færre mål i LK20 så er prosentandelen med radikal demokratioppfatning større enn tidligere. «Reflektere over hvorfor mennesker har ulike meninger og tar ulike valg» (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 6) viser til hvordan radikal demokratioppfatning har en del i læreplanen. Dette vises gjennom hvordan elevene skal læres opp til å respektere andres meninger og at du som aktiv borger har rett til å stå opp for din egen mening. Ett annet eksempel på dette er kompetansemålet «samtale om hvorfor det

oppstår konflikter i skole- og nærmiljøet. Lytte til andres mening og samarbeide med andres om å finne konstruktive løsninger.» (Utdanningsdirektoratet, 2020a, s. 7).

I og med at det både i Overordnet del, i Formål med faget og i kompetansemålene er flere forskjellige demokratioppfatninger så er det vanskelig å kategorisere LK20, men det er fremdeles en stor vekt på liberal demokratioppfatning. Dette vises gjennom det økte fokuset på individet og hvordan elevene skal tilegne seg individuelle ferdigheter. Endringen i kapittel 3 i Forskrift til opplæringslova gjør at kompetansemålene må ses i lys av Om faget. I Om faget er det stor vekt på liberal- og radikal demokratioppfatning som gjør at læreplanen, sett under ett, har en overvekt av liberal- og radikal demokratioppfatning.

6.2 Læreplaner for videregående opplæring

Læreplanene for videregående opplæring består av Reform 94, Kunnskapsløftet 2006 og Kunnskapsløftet 2020.

6.2.1 Reform 94 (R94)

Reform 94 sikret lovfestet rett til 3 års videregående opplæring og dette førte til utviklingen av læreplaner til ulike fag på videregående nivå. Det man i dag kjenner som samfunnsfag eller samfunnskunnskap heter i R94 samfunnslære. Faget er felles allment fag for alle studieretninger og foregår over et skoleår.

Læreplanens oppbygning starter med generell informasjon om faget og kan sammenlignes med det man i dag kaller formålet med faget. Videre presenteres felles mål som skal gjelde innenfor alle hovedmomentene. Til slutt presenteres de ulike hovedmomentene med tilhørende mål til hvert av momentene.

Generell informasjon (formål med faget) i R94

I den generelle informasjonen er det vanskelig å se en tydelig demokratioppfatning, men jeg finner begreper som passer inn i en deltakerdemokratioppfatning. Begreper som deltakelse og engasjement nevnes og drar læreplanen i en retning av deltakerdemokratioppfatning. Også begrepene aktive samfunnsborgere og samhandling drar læreplanen i den retningen. Ett eksempel på dette er «Elevene i videregående skole står på terskelen til å bli aktive

samfunnsborgere og foreta valg» (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994, s. 1). Det er også et fokus på kulturarv og videreføring av dette som også bygger opp under en deltakerdemokratioppfatning. Samtidig er det begreper og setninger som drar læreplanen i en annen retning, nemlig radikal demokratioppfatning. Kritisk tenkning trekkes inn som en evne det er viktig at elevene mestrer for å skape et levende og moderne demokrati. Samtidig settes det også fokus på at elevene som enkeltindivider må tilegne seg evner eller ferdigheter som skifter fokuset over på liberal demokratioppfatning. Disse oppfatningene er til stedet, men tilegnes relativt lite plass i forhold til deltakerdemokratioppfatningen.

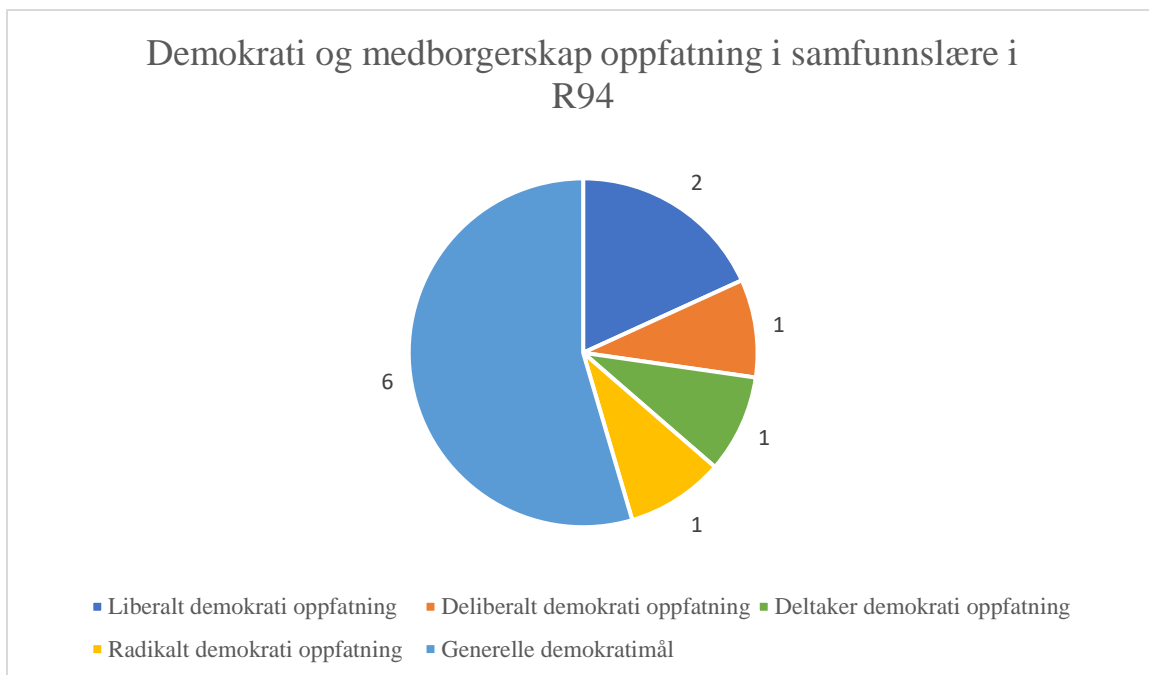
Fellesmål, mål og hovedmomenter i R94

I reform 94 er det totalt 35 fellesmål, mål og hovedmomenter og av disse er det totalt åtte som inneholder demokrati og medborgerskap. Av fem hovedmål så er det kun ett som inneholder demokrati og medborgerskap. Tabell 8 viser hvordan disse målene fordeler seg mellom Fellesmål, Hovedmål og Hovedmomenter.

Tabell 8 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnslære i R94

Trinn	Fellesmål med demo/medborg	Hovedmål med demo/medborg	Hovedmomenter med demo/medborg
Etter vg1/vg2	3 av 11	1 av 5	5 av 24

Som tabell 8 viser så er det 3 av 11 Fellesmål i læreplanen for samfunnslære som inneholder tematikken demokrati og medborgerskap.

Figur 6 Fellesmål og mål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i R94

Figur 6 gir en oversikt over hvor mange kodinger de ulike demokratioppfatningene har i Fellesmål, Hovedmål og Undermål. Generelle demokratimål har 6 kodinger, liberal demokratioppfatning har 2 kodinger, deliberalt demokratioppfatning har 1 koding, deltakerdemokratioppfatning har 1 koding og radikal demokratioppfatning har 1 koding.

I Figur 6 ser man at hovedvekten av målene settes i kategorien generelle demokratimål. Målene havner inn under denne kategorien fordi de er veldig snevre og konkrete. Grunnen til dette er at mange av målene handler om å forstå de ulike politiske styringsorganene og de politiske partiene. «Kjenne til hva de politiske partiene står for» (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994, s. 3) er et eksempel på et slikt mål som ikke passer inn i en spesifikk demokratioppfatning. Hovedmålet som de fleste demokrati og medborgerskap målene ligger under er «Elevene skal ha kunnskap om hvordan det norske politiske systemet er bygget opp og fungerer, og vite hvordan de selv kan påvirke utviklingen» (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994, s. 3). Dette tydeliggjør fokuset på innlæring av demokratiet som et politisk system. I målet står også at elevene skal ha kunnskap om hvordan de kan påvirke utviklingen som igjen går mot en deltakerdemokratioppfatning. Men siden så mange av målene er generelle så gir det liten plass til noen former for demokratioppfatning i målene.

Dermed må man se på læreplanen i sin helhet når man avgjør hvilken demokratioppfatning som er ledende i læreplanen. Fokuset ligger for det meste på demokrati som samhandling i

den generelle informasjonen og dermed vil deltakerdemokratioppfatningen være ledende i læreplanen sett under ett.

6.2.2 Kunnskapsløftet 2006 (vgs)

Oppbygningen Kunnskapsløftet 2006 for videregående er lik den for grunnskolen. Det er samme Generell del og Formål med faget. Kompetansemålene kategoriseres derimot i nye Hovedområder. Hovedområdene i videregående er *Utforskeren, Individ, samfunn og kultur, Arbeids- og næringsliv, Politikk og demokrati og Internasjonale forhold*. I og med at Generell del og Formål med faget er lik som i LK06 grunnskole delen viser jeg til kapittel 6.1.4 *Kunnskapsløftet 2006: Generell del og formål med samfunnsfaget* hvor funn i denne delen allerede er presentert. Funnene gjort i det kapitlet viser at Generell del har en kommunitaristisk demokratioppfatning siden den er lik som i L97. Formålet med faget derimot har en overvekt av liberal demokratioppfatning selv om de andre oppfatningene også er til stedet.

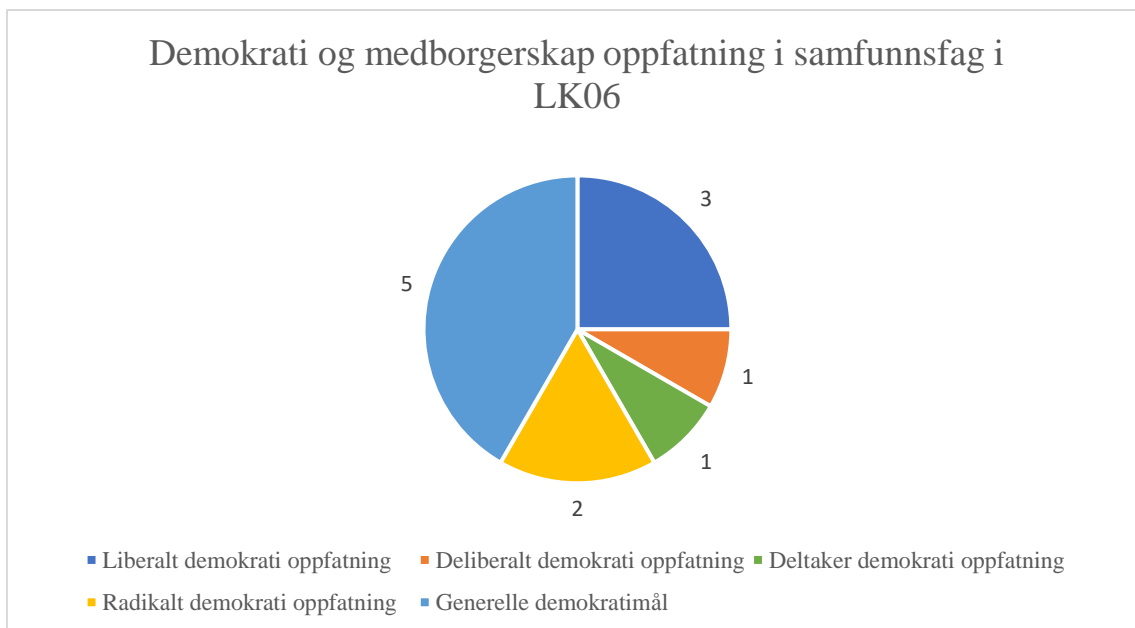
Kompetansemål i LK06 (vgs)

I Kunnskapsløftet 2006 er det totalt 35 kompetansemål etter Vg1/Vg2 og av disse er det 9 som kan tolkes til å omhandle demokrati og medborgerskap. I hovedområdet *Politikk og demokrati* er hovedvekten av kompetansemål innenfor demokrati og medborgerskap. Totalt er det 9 kompetansemål i dette hovedområdet og av disse er det 7 som faller inn i kategorien demokrati og medborgerskap. Tabell 9 viser hvordan kompetansemålene fordeler seg mellom de ulike Hovedområdene.

Tabell 9 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnsfag i LK06 (vgs)

Trinn	Kompetansemål med demo/medborg (totalt)	Kompetansemål med demo/medborg i <i>Utforskeren</i>	Kompetansemål med demo/medborg i <i>Politikk og demokrati</i>	Kompetansemål med demo/medborg i <i>Internasjonale forhold</i>
Etter vg1/vg2	9 av 35	1 av 5	7 av 9	1 av 6

Tabell 9 viser at hovedvekten av opplæringen i demokrati og medborgerskap ligger i Hovedområdet *Politikk og demokrati*.

Figur 7 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK06

Figur 7 gir en oversikt over hvor mange kodinger de ulike demokratioppfatningene har i kompetansemålene. Generelle demokratimål har 5 kodinger, liberal demokratioppfatning har 3 kodinger, deliberalt demokratioppfatning har 1 koding, deltakerdemokratioppfatning har 1 koding og radikal demokratioppfatning har 2 kodinger.

Som Figur 7 viser så er flesteparten av demokrati- og medborgerskapsmålene kategorisert som generelle demokratimål som omhandler politikk og politiske partier. «Analysere grunnleggende forskjeller mellom de politiske partiene i Norge» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 11) er et eksempel på hvordan mange av kompetansemålene er veldig spisset og spesifikke.

Det er vanskelig å kategorisere den videregåendedelen av LK06 fordi det er få mål og de er spredt mellom flere oppfatninger. Det er flest funn av liberal demokratioppfatning, men bare et mer funn enn radikal demokratioppfatning. I Utforskeren finner man kompetansemålet «drøfte samfunnsfaglige tema i digitale diskusjonsforumer og vurdere egne forståelser i lys av andres meninger» som kategoriseres i liberal- og radikal demokratioppfatning. Her trekkes egen forståelse og andres meninger fram som viktige temaer som passer inn i disse demokratioppfatningene.

Deliberalt- og deltakerdemokratioppfatning er i mindre grad representert i kompetansemålene. Begge oppfatningene er del av samme kompetansemål. «Utforsk og diskutere hvordan man kan være med i og påvirke det politiske systemet gjennom å bruke ulike kanaler for

påvirkning» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 11) kategoriseres både som deltakerdemokratioppfatning og som deliberalt demokratioppfatning. Dette er eneste kompetansemålet med disse oppfatningen.

Figur 7 viser at det er få kompetansemål innenfor noen av de ulike oppfatningen. Med dette utgangspunktet så er det behov for å se på læreplanen under ett, altså trekke inn både Generell del, Formålet med faget, Grunnleggende ferdigheter og grunnskoledelen av kompetansemålene. Sett under ett er det en overvekt av liberal demokratioppfatning hvor fokuset på individet står sterkere enn i tidligere læreplaner.

6.2.3 Kunnskapsløftet 2020 (vgs)

Som i LK06 så deler også læreplanen i samfunnsfag i LK20 på grunnskolenivå og videregående nivå Overordnet del. Der LK06 og LK20 skiller seg fra hverandre er at i LK20 heter faget samfunnskunnskap på videregående, og faget har egen læreplan med eget Formål med faget. Oppbygningen til læreplanen i samfunnskunnskap er for øvrig lik som samfunnsfag på grunnskolenivå med Formål med faget, Kjerneelementer, Tverrfaglige temaer, Grunnleggende ferdigheter og kompetansemål. Det er fire Kjerneelementer og disse er *Undring og utforskning*, *Perspektivmangfold og samfunnskritisk tenkning*, *Medborgerskap og bærekraftig utvikling* og *Identitet og livsmestring*.

Overordnet del og Om faget i samfunnskunnskap i LK20 (vgs)

Overordnet del er lik for grunnskolen og videregående, derfor viser jeg til kapittel 4.1.5 *Kunnskapsløftet 2020: Overordnet del og formål med samfunnsfag i LK20* hvor funn viser til en liberal og radikal demokratioppfatning med innslag av deliberalt og deltakerdemokratioppfatning.

Formålet med faget er derimot forskjellig fra læreplanen for grunnskolen. I Om faget får medborgerskapsbegrepet større rolle enn i LK06. I Om faget, Kjerneelementer, Tverrfaglige temaer og Grunnleggende ferdigheter så brukes selve begrepet ni ganger, noe som er en klar økning fra LK06 hvor det nevnes kun to ganger. Medborgerskap presenteres som en ferdighet og noe den enkelte elev må utvikle. Dette drar læreplanen i en liberal demokratioppfatning fordi fokuset ligger på at elevene må utvikle individuelle ferdigheter og det er et økt fokus på hva elevene skal mestre. «Samfunnskunnskap skal bidra til at elevene blir aktive medborgere

som videreutvikler kompetansen som på grunnleggende demokratiske verdier[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 2) viser hvordan fokuset ligger på at elevene skal utvikle sin egen kompetanse for å kunne bli aktive medborgere. Også i kjerneelementene og tverrfaglige temaene finner man det samme fokuset. I tillegg hører de grunnleggende ferdighetene også til dette individbaserte fokuset hvor elevene skal utvikle egne evner.

I og med at aktive medborgere som begrep har fått større plass i læreplanen vil det være naturlig at planen har en kommunitaristisk side også gjennom nettopp dette fokuset. «[...] elevene skal utvikle seg som engasjerte og kritisk tenkende deltakere i samfunnet.» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 2) viser hvordan deltakerdemokratioppfatningen også har en plass i faget fordi engasjement og deltakelse er viktige begrepet innenfor deltakerdemokratiet.

Den radikale demokratioppfatningen er representert i stor grad i Om faget. Gjennom det økte fokuset på kritisk tenkning, perspektiv mangfold og respekt for andres meninger. I alt nevnes kritisk tenkning/vurdering 8 ganger i hele læreplanen i ulike varianter av begrepet. «Faget skal fremme kompetansen deres i samfunnskritisk tenkning, digital dømmekraft, utforskning og etisk bevissthet og bidra til at de forstår at andre kan ha et annet verdigrunnlag og et annet ståsted enn de selv har» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 2) viser hvordan læreplanen trekker fram både kritisk tenkning og forståelsen (respekten) for at andre kan ha andre meninger/ståsted en deg selv. Det økte fokuset på radikal demokratioppfatning kommer også fram gjennom Kjerneelementet *Perspektivmangfold og samfunnskritisk tenkning*. Utdraget «[...]kunne forstå hvorfor mennesker tar andre valg enn de selv gjør» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 2) tydeliggjør hvordan radikal demokratioppfatning presenteres i Kjerneelementet og læreplanen. Også i det Tverrfaglige temaet *Demokrati og medborgerskap* settes det fokus på radikal demokratioppfatning. «Det innebærer at de [elevene] skal lytte til og la seg utfordre av mennesker med andre synspunkter enn de selv har» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 3) viser hvordan radikal demokratioppfatning settes i fokus i *Demokrati og medborgerskap* gjennom fokuset på andres synspunkter.

Som nevnt i kapitlet *Overordnet del og Om faget i samfunnsfag i LK20* skriver jeg om endringen i Forskrift til opplæringslova §3 i 2020 hvor kompetansemålene nå skal forstås i lys av Om faget (Forskrift for opplæringslova, 2006, §3-3). Dermed vil analysen av kompetansemålene i stor grad bli sett i lys av liberal og radikal demokratioppfatning siden disse oppfatningene er mest fremtredende i Om faget.

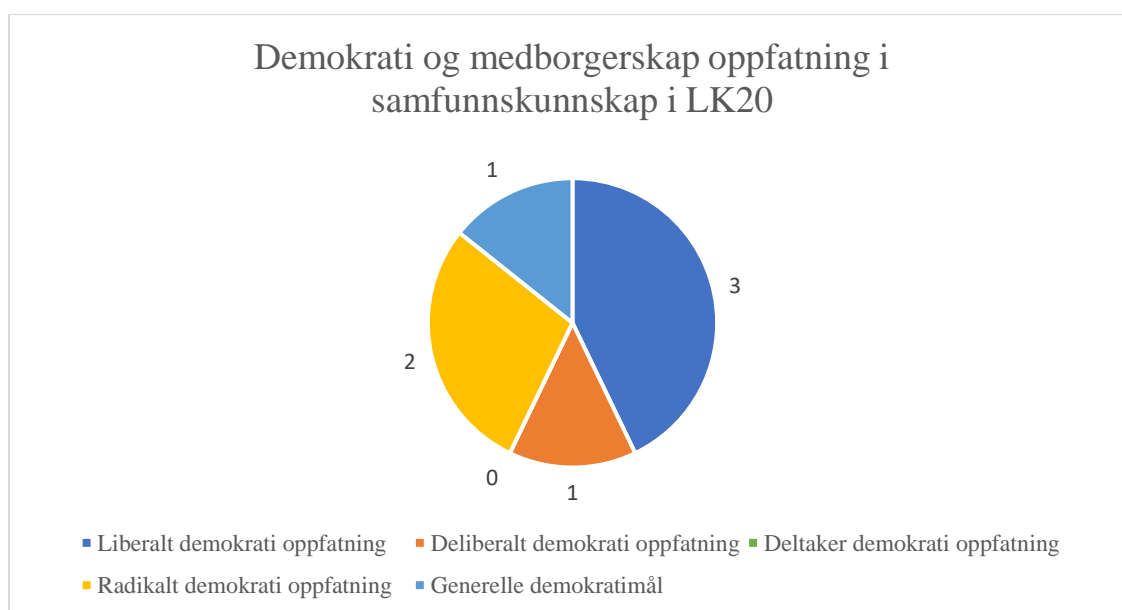
Kompetansemål i LK20 (vgs)

I LK20 er det totalt 16 kompetansemål og av disse er det 5 som omhandler demokrati og medborgerskap. Som tabell 9 og 10 viser så er utviklingen fra LK06 til LK20 at det er færre kompetansemål generelt, med en nedgang fra 35 til 16 kompetansemål. Dermed faller naturlig nok antall kompetansemål med demokrati og medborgerskap også.

Tabell 10 Funn av demokrati og medborgerskap i samfunnskunnskap i LK20 (vgs)

Trinn	Kompetansemål med demo/medborg (totalt)
Etter vg1/vg2	5 av 16

Som tabell 10 viser er det 5 av 16 kompetansemål som inneholder tematikken demokrati og medborgerskap i læreplanen i samfunnskunnskap.

Figur 8 Kompetansemål kategorisert etter demokrati/medborgerskap oppfatning i LK20

Figur 8 gir en oversikt over hvor mange kodinger de ulike demokratioppfatningene har i kompetansemålene. Generelle demokratimål har 1 koding, liberal demokratioppfatning har 3 kodinger, deliberalt demokratioppfatning har 1 koding, deltakerdemokratioppfatning har 0 kodinger og radikal demokratioppfatning har 2 kodinger.

I og med at med det er færre kompetansemål i LK20 enn tidligere så er det også mindre å analysere og dermed vanskeligere å si noe klart om demokratioppfatningen i kompetansemålene i denne planen. Som figur 8 viser så er det færre generelle demokratimål i LK20 fordi det er mindre fokus på politiske partier og generell politikk. Kompetansemålene

er mer åpne og brede, akkurat som i grunnskole delen av læreplanen. Altså er dette et bevisst valg i hele læreplanverket og ikke bare i samfunnskunnskap.

Av kompetansemålene med demokrati og medborgerskap så er det flest funn av liberal demokratioppfatning. Men siden det er så få kompetansemål så er det ikke mer enn tre funn av dette. Den liberale demokratioppfatningen presenteres gjennom fokuset på rettigheter og da spesielt menneskerettigheter. Ett eksempel er kompetansemålet «gjør rede for grunnlaget for menneskerettighetene[...]» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 5).

Også radikal demokratioppfatning har fått større plass i kompetansemålene, «utforske hvordan interesser og ideologisk ståsted påvirker våre argumenter og valg av kilder, og reflektere over hvordan det gir seg utslag i forskjellige meninger» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 5) er et tydelig eksempel på hvordan noen av kompetansemålene blir brukt i en radikal demokratioppfatning fordi målet setter fokus på å kunne ha forskjellige meninger.

Deltakerdemokratioppfatning har ingen plass i kompetansemålene. Av de 16 kompetansemålene i samfunnskunnskap finner jeg ingen funn rundt denne oppfatningen.

Alt i alt er det vanskelig å kategorisere læreplanen basert på kompetansemålene fordi det er færre og mer åpne mål enn tidligere, noe som åpner opp for større grad av tolkning. Men ser man på læreplanen i sin helhet vil det være lettere å gi læreplanen en liberal og radikal demokratisk profil fordi læreplanen setter individet, innlæring av individuelle ferdigheter, kritisk tenkning og perspektiv mangfold høyt.

6.3 Oppsummering av analyse

Gjennom analysekapitlet har jeg analysert læreplanene i samfunnsfag i M74, M87, R94, LK06 og LK20. Tabell 11 viser antall kodinger de ulike demokratioppfatning har i de ulike læreplanverkene. Siden de ulike læreplanene har forskjellige begreper for mål/kompetansemål, kodes alle former for mål likt. Eksempelvis, ett funn i Felles mål i L97 tilsvarer ett funn i kompetansemål i LK20. Tabell 11 viser også hvilke demokratioppfatninger som er mest fremtredende i de ulike læreplanene. Mest fremtredende demokratioppfatning kategoriseres gjennom funn i mål/kompetansemål og gjennom funn i de andre delene i læreplanverket som Om faget og lignende.

Tabell 11 Oppsummering av analyse

<i>Læreplan</i>	<i>Deltaker</i>	<i>Deliberativ</i>	<i>Liberalt</i>	<i>Radikal</i>	<i>Mest fremtredende demokratioppfatning i resten av læreplanen</i>
M74	11	7	2	2	Deltaker/deliberalt (kommunitaristisk)
M87	10	4	4	1	Deltaker (kommunitaristisk)
L97	8	4	2	4	Deltaker/deliberalt (kommunitaristisk)
LK06	3	2	6	3	Liberal
LK20	4	3	7	4	Liberal/radikal
R94 (vgs)	1	1	2	1	Deltaker
LK06 (vgs)	1	1	3	2	Liberal
LK20 (vgs)	-	1	3	2	Liberal/radikal

M74

I Mønsterplan av 1974 finner jeg flest funn av deltakerdemokratioppfatning. M74 preges av deltakerdemokrati gjennom fokuset på demokrati som praksis, samarbeid og felleskap. I Hovedmålene og undermålene finner jeg flest funn av deltakerdemokrati med 11 funn og deliberalt demokratioppfatning med 7 funn (se tabell 11). Målene preges av demokrati som ansvar og plikter (deltaker) og demokrati gjennom dialog (deliberalt). I alt er det 15 funn av generelle demokratimål (se Figur 1) som omhandler demokrati som institusjon og styresett. Liberal og radikal demokratioppfatning har en liten plass i læreplanen med henholdsvis ett (radikal) og to funn (liberal).

M87

I Mønsterplan av 1987 finner jeg flest funn av deltakerdemokratioppfatningen. M87 preges av demokrati som felleskap og samarbeid som passer inn i deltakerdemokratioppfatningen. Tabell 11 viser at i Mål, Hovedemner og Underemner er det flest funn av deltakerdemokratioppfatningen. Denne oppfatningen preger målene gjennom fokuset på ansvar og aktivt samfunnsengasjement. Målene preges også av generelle demokratimål med demokrati som institusjon og styreform. Tabell 11 viser at liberal, deliberalt og radikal demokratioppfatning har alle plass i Målene, men i mindre grad enn deltakerdemokrati.

L97

I L97 finner jeg flest funn av deltakerdemokratioppfatning og en nedgang i antall funn av liberal demokratioppfatning. L97 preges av deltakerdemokrati gjennom fokuset på demokrati som samarbeid og plikter. I Fellesmålene, Målene og Hovedmomentene finner jeg flest funn av deltakerdemokrati med 8 funn (se tabell 11). Målene preges av demokrati som plikter og en forventning om demokratisk engasjement fra elevene. Figur 3 viser at det i alt er 7 funn av generelle demokratimål som omhandler demokrati som institusjon og styresett. Liberal demokratioppfatning har en liten plass i læreplanen med henholdsvis 2 funn. Radikal demokratioppfatning får større plass i målene enn i tidligere læreplaner med 4 funn. Radikal demokratioppfatning preger målene gjennom fokuset på demokrati som retningslinjer og idegrunnlag.

LK06

I LK06 finner jeg flest funn av liberal demokratioppfatning. I Formålet med samfunnsfag er det fokus på individet og demokrati som ferdighet. Dette passer inn under den liberale demokratioppfatningen. Innlemmelsen av individuelle Grunnleggende ferdigheter i læreplanen er også med å bygge opp den liberale demokratioppfatningen. Deltakerdemokratioppfatningen setter til dels også preg på Formålet med samfunnsfaget gjennom fokuset på medborgerskapsbegrepet, men i mindre grad enn liberal demokratioppfatning. Som tabell 11 viser så gjør jeg flest funn av liberal demokratioppfatning i kompetansemålene gjennom fokuset på rettigheter. Tabell 11 viser også at deliberal, radikal og deltakerdemokratioppfatningen har plass i planen, men i mindre grad en liberal demokratioppfatning. Kompetansemålene preges av radikal demokratioppfatning gjennom fokuset på respekt for andres meninger.

LK20

I LK20 gjør jeg flest funn av liberal demokratioppfatning. I Overordnet del og Om faget gjør jeg flest funn av liberal og radikal demokratioppfatning. Fokuset på individet og demokratiets spilleregler er funn som gjør at disse delene går i en liberal/radikal retning. Også det økte fokuset på kritisk tenkning og det å innta ulike perspektiver trekker læreplanen i en radikal retning. I kompetansemålene er det stor nedgang i antall generelle demokratimål med et

mindre fokus på demokrati som institusjon. I alt er det 2 funn av generelle demokratimål i kompetansemålene (se Figur 5). Kompetansemålene i læreplanen i samfunnsfag er mer åpne og tolkbare. Som tabell 11 viser så gjør jeg flest funn av liberal demokratioppfatning. Liberal demokratioppfatning finner jeg gjennom fokuset på demokrati som rettigheter og fokuset på individer og ferdigheter. 4 funn gjøres i deltakerdemokratioppfatningen og 3 i deliberal demokratioppfatningen og disse gjøres gjennom fokuset på påvirkning og samarbeid. Som tabell 11 viser så er det 4 funn av radikal demokratioppfatning i kompetansemålene. Fokuset på å respektere hverandres meninger gjør at radikal demokratioppfatning får plass i kompetansemålene.

R94 (vgs)

I Generell informasjon av samfunnslære finner jeg en deltakerdemokratioppfatning. Grunnlaget for dette funnet er fokuset som Generell informasjon setter på at elevene «[...] står på terskelen til å bli aktive samfunnsborgere[...]» (Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1994, s. 1). Fokuset settes dermed på elevene som aktive samfunnsborgere. I Fellesmål, Hovedmål og Hovedmomenter er det flest funn av generelle demokratimål (se Figur 6). Målene fokuserer i stor grad på demokrati som institusjon.

LK06 (vgs)

Formålet med samfunnsfaget er lik i LK06 (grunnskolen) og LK06 (vgs), så det er samme funn i begge disse delene. I kompetansemålene er det flest funn av generelle demokratimål med fem funn (se Figur 7). Jeg gjør tre funn av liberal demokratioppfatning som vises gjennom fokuset på individet i kompetansemålene. Tabell 11 viser at jeg gjør to funn av radikal demokratioppfatning og denne oppfatningen kommer til syne gjennom fokuset på respekten for andres meninger. Jeg gjør ett funn hver av deliberal og deltakerdemokratioppfatningen ifølge Tabell 11. Gjennom begrepet påvirkning gjør jeg funnet av disse to oppfatningen.

LK20 (vgs)

I LK20 gjør jeg flest funn av liberal demokratioppfatning. I Om faget, Kjerneelementer, Tverrfaglige temaer og Grunnleggende ferdigheter er det økt fokus på medborgerskap som ferdighet. Dette passer inn i en liberal demokratioppfatning som fokuserer på hva det enkelte individ trenger av ferdigheter. Det er også fokus på aktivt medborgerskap som gjør at jeg gjør funn i deltakerdemokratioppfatningen. Det økte fokuset på kritisk tenkning og perspektivmangfold er med på å dra læreplanen i den radikal demokratisk retning. I kompetansemålene gjør jeg færre funn av generelle demokratimål enn tidligere med ett funn (se Figur 8). Jeg gjør tre funn av liberal demokratioppfatning gjennom begrepet rettigheter. Ifølge Tabell 11 gjør jeg to funn av radikal demokratioppfatning gjennom fokuset på å ha forskjellige meninger. Jeg gjør ingen funn av deltakerdemokratioppfatningen i kompetansemålene.

7.0 Diskusjon

I diskusjonen skal jeg ta for meg utviklingen av demokrati- og medborgerskapsoppfatningen og se dette i lys av tidligere forskning innenfor samme tematikk. Individualisering og elevsentrering vil være en stor del av diskusjonen samt Briseids (2012) tidligere analyse av læreplanene. Etter dette vil jeg trekke fram utviklingen av radikal demokratioppfatning da dette er en teori det tidligere har vært lite studier rundt.

7.1 Utvikling av demokrati- og medborgerskapsoppfatningen

Felles for alle læreplanene er at de vektlegger demokrati og medborgerskap i større eller mindre grad. Min analyse viser en utvikling i demokratibegrepet fra demokrati som felleskap, til demokrati som rettighet og ferdighet. M74 har en kommunitaristisk profil med hovedvekt på deltaker- og deliberalt demokratioppfatning. M87, R94 og L97 bygger videre på M84 med en kommunitaristisk profil med økt fokus på demokrati som deltaker- og deliberalt demokrati. Det eneste unntaket er M87 som legger mindre vekt på deliberalt demokratioppfatning. LK06 og LK20 går vekk fra kommunitarismen ved å ha større vekt på den liberale demokratioppfatningen.

Utviklingen fra M74 til LK20 bærer preg av utvikling fra kommunitarisme og felleskap mot liberalt demokrati og individualisering. Denne utviklingen kan ses i lys av tidligere forskning og den forskningskonteksten denne oppgaven er den del av. Briseids (2012) hovedfunn var en utvikling fra felleskap mot individualisering gjennom utviklingen fra kommunitarisme til liberalisme. Mine hovedfunn er i stor grad like som Briseids fra 2012, men det som skiller min oppgave fra Briseids studie er innlemmelsen av LK20, samt funnene av radikal demokratioppfatning. Funnene og diskusjonen rundt dette kommer jeg tilbake til i delkapittel 7.2.

Mine funn viser en tydelig økning i fokuset på individualisering fra M84 til LK20 gjennom fokuset på individuelle ferdigheter. Dette funnet kan ses i lys av Skarpenes (2005; 2021) funn i R94, LK06 og LK20, samt Krejsler (2004) sine tanker rundt utviklingen av individualiseringen på 2000-tallet. Skarpenes artikkel fra 2005 ser på utviklingen i R94. Skarpenes ser en elevsentrert skole med økt fokus på individualisering. I artikkelen fra 2021 tar han for seg LK06 og LK20 og utviklingen mellom læreplanene. Altså økt elevsentrering med fokus på individuelle ferdigheter. Denne utviklingen finner jeg også i min oppgave. Fra

felleskap og deltakelse skifter fokuset over til individ og ferdigheter. Skarpenes ser denne utviklingen ved at kunnskap skal tilpasses og gjøres mer relevant til den enkelte. I denne utviklingen vil ikke kunnskap være felles fordi den tilpasses den enkelte elev (Skarpenes, 2005, s. 428). Det samme finner jeg igjen i LK20 «Læreren skal gi veiledning om videre læring og tilpasse opplæringen slik at elevene kan bruke veiledningen for å utvikle kompetansen sin i samfunnskunnskap» (Utdanningsdirektoratet, 2020b, s. 6). Slik Skarpenes presenterer sine funn vil denne tilpasningen falle inn under en inkluderingsstanke der alle elever skal få de samme mulighetene til å utvikle kompetanse på sitt eget nivå. Dette vil gå på bekostning av at kunnskap skaper fellesskap. Når kunnskap og undervisning ikke tilpasses vil hver elev lære det samme og i større grad bli innlemmet i en fellesskapstankegang (Skarpenes, 2021, s.146). Funnene mine tyder på at individualiseringen, som Skarpenes skriver om, er en del av utviklingen i læreplanene fra M84 til LK20 gjennom fokuset på tilpasset opplæring og individuelle ferdigheter. Krejsler (2004) har en annen tilnærming til individualisering. Skarpenes tar for seg forklaringen i læreplanen, mens Krejsler ser på utviklingen gjennom samfunnets krav og behov. Dagens samfunn krever i større grad personlig kompetanse og ferdigheter for å mestre «livet». Dette setter krav til lærere om å være klar over samfunnets krav og at samfunnet i stor grad trenger problemløsninger på et tverrfaglig plan (Krejsler, 2004, s. 65). Denne utviklingen er tydelig i LK06 hvor faget har som mål å få elevene til å «[...]mestre si eiga verd og motivere til ny innsikt og livslang læring» (Utdanningsdirektoratet, 2013, s. 2). Innlemmelsen av de tverrfaglige temaene i LK20 er et annet eksempel på utviklingen Krejsler skriver om.

Majoriteten av tidligere forskning på utviklingen av demokratioppfatninger i læreplanen i samfunnsfag gjør de samme funnene som analysen i denne oppgaven. Christensen (2015) skiller seg derimot fra mine funn. Studien hans tar for seg demokrati- og medborgerskapsbegrepet i læreplan i samfunnsfag i Norge, Sverige, Danmark og Tyskland. Den store forskjellen mellom Christensens funn og mine funn ligger i LK06. Christensen konkluderer med at fellesskapet står sterkt i LK06, mens jeg ser en utvikling mot individualisering. Christensen trekker fram Generell del av LK06 som kommunitaristisk. Mine funn viser også at Generell del i stor grad kan ha en kommunitaristisk profil, men hovedforskjellen på funnene ligger i kompetansemålene. Christensen legger stor vekt på deltakelse og samfunnets normer når han beskriver læreplanen som kommunitaristisk (Christensen, 2015, s. 86). Funnene i utviklingen fra L97 til LK06 er ulik fra min oppgave til Christensens studie. Den kommunitaristiske oppfatningen er til stede i læreplanen, men fra

L97 til LK06 skjer det skifte i et økt fokus på liberal demokratioppfatning gjennom Formålet med faget. Her er det et økt fokus på individet og ferdigheter som er med på å gi læreplanen som helhet en liberal demokratiprofil. Christensen lener seg i stor grad på Generell del som er den samme som i L97. For å kunne se utviklingen mellom disse læreplanene må det i større grad fokuseres på selve læreplanen (Formålet og kompetansemålene) enn Generell del.

Funn i denne oppgaven, og fra tidligere forskning, viser hvordan det skjer en utvikling mot svekking av deltakerdemokratiet i læreplanene i LK06. Stray (2009) bringer inn et nytt perspektiv på denne svekkelsen i sin doktorgradsavhandling. Der tidligere forskning på den ene siden ser svekkelsen (styrkingen av liberal demokratioppfatning) i lys av læreplanen, så ser Stray på den andre siden svekkelsen gjennom selve skolen som institusjon og gjennom hele læreplanverket. Skolen som arena for demokratisk medborgerskap svekkes gjennom en utvikling mot en resultatorientert skole og derfor forsvinner ansvaret over på andre institusjoner i stedet. Svekkelsen er med på å begrense det deltakende demokratiet i skolen (Stray, 2009, s. 224).

7.2 Fremveksten av radikal demokratioppfatning

Radikal demokratioppfatning regnes som en ny kategorisering innenfor demokratioppfatninger. Solhaug (2021) presenterer radikal demokratioppfatning som en ny kategori og denne er ikke nevnt i annen teori- eller forskningskontekst. Da denne radikale demokratioppfatning ikke ble presentert før i 2021 har ikke tidligere forskning rukket å benytte seg av teorien. Dermed lå det en mulighet for meg til å studere læreplanen, som allerede var studert, med en ny teori.

Utviklingen av radikal demokratioppfatning går fra å ha en liten plass i M74, til å ha en større plass i LK20. For hver læreplan får oppfatningen større plass, men allerede fra L97 har oppfatningen større fokus enn i tidligere læreplaner. Grunnlaget for dette er fokuset på demokratiske retningslinjer og det å utfordre makten. I LK06 og LK20 er fokuset mer på kritisk tenkning innenfor radikal demokratioppfatning.

Opgaven min viser at radikalt demokrati har en større plass i LK20 enn tidligere. Læreplanen trekker fram at elevene skal bli kritisk tenkende individer og utvikle ferdigheter. Det er utviklingstrekk i verdenssamfunnet som trolig kan være en forklaring på hvorfor radikal demokratioppfatning i større grad innlemmes i dagens læreplan enn tidligere. Den

demokratiske utviklingen viser at det er færre demokratier i verden i dag og at demokratiet ikke må tas forgitt. En viktig side ved radikal demokratioppfatning er respekten for minoritetens rettighet til å utfordre hegemoniet. Flere nasjoner (Russland, Polen) har de siste årene fratatt minoriteten disse rettighetene (Hagtvet, 2022). Samtidig gjør framveksten av «fake news» at elever i dag har et større behov for å være kritiske tenkende til hva de leser og tar til seg av kunnskap (Statistisk sentralbyrå, 2022). Dette er utviklingstrekk som alle bidrar til å gjøre radikal demokratioppfatning mer relevant og dermed viktigere å innlemme i læreplanen.

Utviklingen tyder på at radikal demokratioppfatning har størst plass i LK20. Både i Om faget og kompetansemålene får radikal demokratioppfatning større plass enn tidligere. Hvis man i tillegg trekker inn endringen i Forskrift til opplæringslova kapittel 3 er fokuset enda tydeligere. Endringen fører til at lærere skal se kompetansemålene i sammenheng med Om faget (Endr. i forskrift til opplæringslova og forskrift til friskolelova, 2020, §3). Dermed er det lovfestet at kompetansemålene skal ses i lys av Om faget som er preget av radikal demokratioppfatning. Problemet vil være om lærere faktisk gjør dette eller ikke. Stray og Sætra (2019) fant ut at lærerne i stor grad brukte kompetansemålene i planlegging av undervisning i LK06. Dermed tar man utgangspunkt i at lærere som underviste i LK06 i stor grad så bort i fra Formålet med faget når de planla undervisning. Hvis dette er tilfelle i LK20 vil elevene i stor grad bli presentert med en liberal demokratioppfatning, da hovedvekten av kompetansemål faller inn under en liberal demokratioppfatning i LK20. Det kan være problematisk at lærere ikke bruker hele læreplanen i planleggingen av undervisning, og denne oppgaven tydeliggjør at det kan være stor forskjell i hva som presenteres i Generell del/Formålet med faget/Om faget og kompetansemålene. Endringen i Forskrift til opplæringslova har som mål å endre nettopp dette ved å lovfeste at lærere faktisk må se kompetansemålene i lys av resten av læreplanen. Hva som faktisk skjer i planleggingen av undervisningen i LK20 kan undersøkes nærmere i en annen studie.

8.0 Avslutning

Avslutningsvis vil jeg oppsummere funnene mine og gi mine tanker om veien videre for oppgaven.

8.1 Oppsummering av oppgaven

I denne masteroppgaven har jeg studert følgende problemstilling:

- *Hvilke oppfatninger av demokrati og medborgerskap kommer til uttrykk i de ulike læreplanene i samfunnsfag fra M74 til LK20?*

Jeg valgte å gjennomføre en innholdsanalyse i min oppgave av læreplanene fra M74 til LK20. Jeg analyserte den Generell/Overordnet delen og den fagspesifikke læreplanen i samfunnsfag for grunnskolen og videregående opplæring. Dette innebærer at jeg analyserte alle læreplanene og så hvilke demokratioppfatninger som kom til uttrykk i de ulike læreplanene. Jeg har benyttet meg av Solhaugs (2021) kategorier av demokratioppfatninger, deltakerdemokrati, deliberalt demokrati, liberalt demokrati og radikalt demokrati. Tidligere er det gjort forskning med tre av kategoriene, men radikalt demokrati var et nytt begrep jeg trakk inn i analysen.

Oppgaven min viser at læreplanen har hatt en utvikling fra en deltaker- og deliberalt demokratioppfatning (kommunitarisme) i M74 og M87 til en liberal- og radikal demokratioppfatning i LK06 og LK20. Analysen viste at M74, M87 og L97 bærer preg av demokrati som verdi og faller inn under deltakerdemokrati. LK06 og LK20 kunne plasseres inn under en liberal- og radikal demokratioppfatning med fokus på demokrati som en ferdighet og kritisk tenking.

I diskusjonen har jeg tatt for meg utviklingen av demokratioppfatningene i læreplanene i lys av tidligere forskning og teori om individualisering. Mine funn var i stor grad like som Briseids (2012) funn om en utvikling mot en liberal demokratioppfatning. Briseid på sin side hadde ikke med radikalt demokrati i sin analyse, dette skilte min analyse fra hans. Oppgaven min viser en utvikling mot liberalt demokrati gjennom en økt individualisering i læreplanen. Denne individualiseringen fant også Skarpenes (2005; 2021) i sine studier av R94, LK06 og LK20. Funnene mine tyder på at utviklingen mot liberal demokratioppfatning kan ses i sammenheng med det økte fokuset på ferdigheter og spesielt individuelle ferdigheter.

I siste del av diskusjonen har jeg tatt for meg utviklingen av radikal demokratioppfatning. Analysen viser at radikal demokratioppfatning hadde størst plass i LK20, spesielt i Om faget. Endringen i Forskriften til Opplæringslova kapittel 3 gjør at kompetansemål nå skal ses i sammenheng med resten av læreplanen. Med dette som bakgrunn konkluderte jeg med at LK20 i stor grad hadde en liberal- og radikal demokratiprofil.

8.2 Veien videre

I arbeidet med denne masteroppgaven har jeg tilegnet meg kunnskap om demokrati- og medborgerskapsbegrepene og hvordan disse kommer til synet i læreplanene. Jeg har utviklet kunnskap om hvordan demokrati- og medborgerskap har utviklet seg i læreplanen over tid.

I denne oppgaven har jeg undersøkt Goodlads (1979) andre læreplannivå, den formelle læreplanen. Hvis man skal gjøre videre forskning på demokrati- og medborgerskapsoppfatning ville det vært naturlig å sett videre på andre nivåer av læreplanen. For eksempel den oppfattede-, gjennomførte- eller erfarte læreplanen. Innenfor den oppfattede læreplanen kunne man intervjuet lærere om hvordan de oppfatter demokrati og medborgerskap begrepet i læreplanen. Den gjennomførte læreplanen kunne vært undersøkt på samme måte ved intervju av lærere om hva og hvordan de underviser basert på læreplanen. Siste nivået, den erfarte læreplanen, kunne vært undersøkt ved å intervjuer både elever og lærere om hvordan de erfarer at demokrati- og medborgerskapsbegrepet kommer til synet i undervisning. I diskusjonen viste jeg til Stray og Sætras (2019) studie som konkluderte med at lærere i stor grad så til kompetansemålene i planleggingen av undervisningen i LK06. Videre forskning for denne oppgaven kunne vært å undersøke om dette er tilfelle i LK20 også. Med tanke på endringen i Forskriften til Opplæringslova, vil dette være meget relevant å undersøke.

Litteraturliste

- Bakken, J. & Andersson-Bakken, E. (2021). Innholdsanalyse. I E. Andersson-Bakken & C. P. Dalland (Red.), *Metoder i klasseromsforskning: Forskningsdesign, datainnsamling og analyse* (s. 305-326). Universitetsforlaget.
- Briseid, L. G. (2012). Demokratiforståelse og intensjoner i demokratioppdragelsen i norske læreplaner mellom 1974 og 2010. *Nordic studies in education*, 32(1), 50-66.
- Christensen, A. S. (2015). Demokrati-og medborgerskapsbegreber i grundskolens samfundsfag i Danmark, Norge, Sverige og Tyskland. *Nordidactica*, 5(1), 64-92.
- Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1996). Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen. Aschehoug.
- Ellingsen, T. (2020, 15. september). *Demokrati som styringsform er truet*. Nord Universitet. <https://www.nord.no/no/aktuelt/kronikker/Sider/Demokrati-som-styringsform-er-truet.aspx>
- Endr. i forskrift til opplæringslova og forskrift til friskolelova. (2020). *Forskrift om endring i forskrift til opplæringslova og forskrift til friskolelova*. (FOR-2020-06-29-1474). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2020-06-29-1474>
- Forskrift til opplæringslova. (2006). *Forskrift til opplæringslova*. (FOR-2006-06-23-724). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-23-724>
- Goodlad, J. I., Klein, M. F. & Tye, K. A. (1979). The domains of curriculum and their study. I J. Goodlad (Red.), *Curriculum inquiry* (s. 43-76). McGraw-Hill.
- Grønmo, S. (2016). *Samfunnsvitenskapelige metoder* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Hagtvet, B. (2022, 30. desember). *Hvorfor demokrati?* Aftenposten. <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/P45dJ5/hvorfor-demokrati>
- Hovde, K., Svensson, P. & Thorsen, D. E. (2022, 17. januar). Demokrati. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/.versionview/1548896>
- Imsen, G. (2016). *Lærerens verden: Innføring i generell didaktikk* (5. utg.). Universitetsforlaget.
- Kirke- og undervisningsdepartementet. (1974). *Mønsterplan for grunnskolen*. Aschehoug.

- Kirke- og undervisningsdepartementet. (1987). *Mønsterplan for grunnskolen*. Aschehoug
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. (1994). *Reform 94: Læreplan for videregående*. Hentet fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/utgatt-lareplanverk-for-vgo-R94/>
- Krejsler, J. (2004). Pædagogiske spil med personligheten som innsats: Om den lærende, selvets teknikker og muligheter for at tenke anderledes. I J. Krejsler (Red.), *Pædagogikken og kampen om individet. Kritisk pædagogik, ny inderlighet og selvets teknikker* (s. 63-88). Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, A. K. (2017). *En enklere metode: Veiledning i samfunnsvitenskapelig forskningsmetode* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Lenz, C. (2020). *Demokrati og medborgerskap i skolen*. Pedlex.
- Lyngsnes, K. & Rismark, M. (2007). *Didaktisk arbeid*. Gyldendal Akademisk.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. Verso.
- Postholm, M. B. & Jacobsen, D. I. (2018). *Forskningsmetode for masterstudenter i lærerutdanning*. Cappelen Damm Akademisk.
- Skarpenes, O. (2005). Pedosentrismens framvekst: Kunnskapens rolle i skolens nye sosialiseringsparadigme. *Nytt norsk tidsskrift*, 22(4) 418-431.
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3053-2005-04-07>
- Skarpenes, O. (2021). De unges problem: individualisering og kvantifiseringskultur i skolen. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 36(1-2), 139-153.
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2021-01-02-12>
- Statistisk sentralbyrå. (2022, 26. april). *1 av 3 voksne følger ikke med på nyheter i tradisjonelle medier*. <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/tids-og-mediebruk/statistikk/norsk-mediebarometer/artikler/1-av-3-unge-voksne-folger-ikke-med-pa-nyheter-i-tradisjonelle-medier>
- Stray, J. H. (2009). *Demokratisk medborgerskap i norsk skole?: En kritisk analyse* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Stray, J. H. (2011). *Demokrati på timeplanen*. Fagbokforlaget.

Stray, J. H. & Sætra, E. (2019). Læreplan og demokrati – om lærers fortolkning og bruk av læreplanen i samfunnsfag i et demokratiopplæringsperspektiv. *Nordic Journal of Comparative and International Education*, 3(1), 3-18.

<https://doi.org/10.7577/njcie.2440>

Solhaug, T. (Red.). (2021). *Skolen i demokratiet: Demokratiet i skolen* (2. utg.). Universitetsforlaget.

Solhaug, T. & Børhaug, K. (2012). *Skolen i demokratiet: Demokratiet i skolen*. Universitetsforlaget.

Utdanningsdirektoratet (2013). Læreplanen for samfunnsfag (SAF1-03). Hentet fra:

<https://www.udir.no/kl06/SAF1-03?lplang=http://data.udir.no/kl06/nob>

Utdanningsdirektoratet. (2015). Generell del av læreplanen. Hentet fra:

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/utgatt/generell-del-av-lareplanen-utgatt/>

Utdanningsdirektoratet (2017). Overordnet del - verdier og prinsipper for grunnopplæringen.

Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>

Utdanningsdirektoratet (2020a). Læreplan for samfunnsfag (SAF01-04). Hentet fra:

<https://www.udir.no/lk20/saf01-04>

Utdanningsdirektoratet (2020b). Læreplan for samfunnskunnskap (SAK01-01). Hentet fra:

<https://www.udir.no/lk20/sak01-01>

Østerud, Ø., Engelstad, F. & Selle, P. (2003). *Makten og demokratiet: En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Gyldendal Akademisk.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.